

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра фінансів

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

(підпис)

«___» _____ 20__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавра

зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

за бакалаврською програмою Фінанси, фінансовий менеджмент та страхування

на тему: **«Виконання державного бюджету за видатками»**

Виконавець:

студент 41 групи ФФБС

Сербінов Олексій Михайлович _____

/підпис/

Науковий керівник:

к.е.н., доцент

Кир'язова Тетяна Олександрівна _____

/підпис/

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ.....	5
1.1. Економічна сутність бюджетних видатків та їх роль у соціально-економічному розвитку країни	5
1.2. Класифікація видатків та кредитування бюджету, їх склад та принципи організації	12
1.3. Організація управління видатками бюджету	20
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ ЗА ВИДАТКАМИ	25
2.1. Особливості планування державного бюджету за видатками у 2019-2023 роках	25
2.2. Моніторинг виконання видаткової частини державного бюджету за 2019-2023 роки	33
2.3. Державний фінансовий контроль у системі забезпечення ефективності бюджетних видатків	43
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ ЗА ВИДАТКАМИ	50
3.1. Зарубіжний досвід формування видатків бюджету та можливості його застосування у вітчизняній практиці	50
3.2. Напрямки оптимізації видатків державного бюджету України в умовах воєнного стану	56
ВИСНОВКИ	64
Список використаних джерел	67
Додатки	

ВСТУП

Актуальність теми. Підвищення ефективності використання державних видатків та їх оптимізація є ключовим питанням протягом багатьох десятиліть становлення та розвитку держави і суспільства, що передбачає побудову ефективної системи бюджетного фінансування на державному рівні. Проте, останніми роками вказані питання набули ще більшої актуальності через світову економічну кризу, спричинену пандемією, а в подальшому через повномасштабне вторгнення російської федерації та воєнні дії на території України. В сучасний період економіка України перебуває в стані затяжної кризи та потребує перегляду оптимізації видатків Державного бюджету України з чітким визначенням пріоритетності витрат.

Питання ефективного використання коштів бюджету з метою задоволення потреб соціально-економічного розвитку досліджувалася багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями. Серед них – Ентоні Аткинсон, Стенлі Брю, Юрій Арістов, Остап Василик, Тетяна Вяткіна, Людмила Гордієнко, Юрій Лупенко, Юрій Пасічник, Юрій Радіонов, Микола Ситник, Євген Фетіщенко, Ігор Чугунов та інші відомі вчені. Їхні праці присвячені аналізу цього питання та пошуку шляхів його вирішення.

Метою кваліфікаційної роботи бакалавра є дослідження особливостей виконання державного бюджету за видатками та визначення практичних пропозицій щодо оптимізації видатків державного бюджету.

Для досягнення поставленої мети визначено послідовне виконання *відповідних завдань*:

- дослідити економічну сутність бюджетних видатків та їх роль у соціально-економічному розвитку країни;
- розглянути класифікацію видатків та кредитування державного бюджету, їх склад та принципи організації;
- дослідити особливості планування державного бюджету за видатками;
- провести моніторинг виконання видаткової частини державного бюджету;

- дослідити вплив державного фінансового контролю на забезпечення ефективності бюджетних видатків;
- дослідити зарубіжний досвід формування бюджету в країнах з розвинутою економікою та можливості його застосування у вітчизняній практиці;
- визначити напрями оптимізації видатків державного бюджету України в умовах воєнного стану.

Об'єктом дослідження є процес виконання державного бюджету за видатками.

Предметом дослідження є економічні відносини, які виникають в процесі виконання державного бюджету за видатками.

Методи дослідження. В процесі виконання кваліфікаційної роботи бакалавра були використані такі методи економічних досліджень: термінологічного аналізу, спостереження, статистичного аналізу, аналітичний метод, метод обробки показників у динаміці, метод порівняння та узагальнення, методи аналізу та синтезу, метод групування даних, структурно-логічний метод, графічний метод.

Інформаційною базою дослідження виступають Конституція України, Бюджетний кодекс України, Закони України, рішення міської Ради Одеської міської територіальної громади, аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Рахункової палати, Державної казначейської служби України та інших міністерств та відомств України, підручники, навчальні посібники, монографії, праці вітчизняних та зарубіжних науковців, Інтернет ресурси, на основі яких зроблено статистичні спостереження та за аналітичними даними яких здійснювалися розрахунки.

Публікації. За результатами виконання кваліфікаційної роботи бакалавра прийнято участь у науково – практичній конференції студентів ОНЕУ з публікацією тез на тему: «Оптимізація видатків державного бюджету України в умовах воєнного стану», м. Одеса, ОНЕУ, 2024 рік.

Структура кваліфікаційної роботи бакалавра включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел (55 найменувань) та додатки. Обсяг роботи 73 аркушів, що містить 12 таблиць та 15 рисунка, 4 додатки на 2 аркушах.

1.1. Економічна сутність бюджетних видатків та їх роль у соціально-економічному розвитку країни

Економічний розвиток країни тісно пов'язаний з ефективним використанням бюджетних коштів. Бюджет є важливим інструментом державного регулювання соціально-економічних процесів. За допомогою бюджетних видатків держава забезпечує підтримку малозабезпечених верств населення, фінансування пріоритетних галузей, таких як освіта, охорона здоров'я, правоохоронні органи та оборонний сектор. Бюджетні кошти спрямовуються на реалізацію програм соціального, економічного та культурного розвитку, що безпосередньо впливає на рівень доходів і якість життя громадян та сприяє впровадженню загальнодержавної економічної політики.

Проблема неефективного використання бюджетних видатків в Україні та низька їх результативність негативно позначаються на динаміці соціально-економічного розвитку країни. Це вимагає переосмислення ролі бюджетних видатків у модернізації економіки та пошуку механізмів ефективного управління ними задля забезпечення сталого економічного й соціального зростання держави. Необхідна теоретико-методологічна переоцінка економічної категорії бюджетних видатків та їхнього значення для підвищення добробуту громадян.

В економічній літературі бюджетні видатки розглядаються як важлива складова загальнодержавних видатків. Вони відображають економічні відносини, що виникають у процесі використання державою бюджетних коштів.

В юридичній літературі немає єдиного підходу до визначення державних видатків. Однак, незаперечним є те, що державні видатки зумовлені державними потребами і є їх результатом. Хоча формулювання визначень "видатків" різняться, більшість науковців сходяться на думці, що державні видатки - це витрати, пов'язані з діяльністю держави. Варто наголосити, що не всі потреби держави задовольняються за рахунок державного бюджету, адже видатки бюджету становлять лише частину державних видатків. Не всі витрати держави належать до бюджетних.

Бюджетні видатки є складною економічною категорією, що зумовило різні підходи до її трактування. Законодавче визначення поняття «бюджетні видатки» зазвичай міститься в основних бюджетних законодавчих актах різних країн.

Проте, аналізуючи наявні законодавчі визначення, можна констатувати їх недосконалість. Вони розкривають лише матеріальний аспект бюджетних видатків, не пояснюючи їхньої суті, призначення та не даючи кількісної характеристики. Ці визначення є досить подібними між собою і мають широкий зміст. Через це в економічній та фінансово-правовій літературі запропоновані альтернативні трактування цього поняття (таблиця 1.1.).

Таблиця 1.1.

Визначення «видатки бюджету» в інтерпретації різних вчених

Л.Є. Клець	Видатки бюджету – це економічні відносини, на основі яких здійснюється процес використання грошових ресурсів централізованого фонду для виконання державою своїх функцій. Видатки бюджету – це кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум
Т.Д. Сіташ	Видатки бюджету – це кошти, які спрямовуються на реалізацію програм та заходів, що передбачені відповідним бюджетом, а також висвітлюють виконання основних функцій державою.
І.Г. Благун, Р.М. Воронко	Видатки бюджету – законодавчо визначені норми і напрями використання бюджетних коштів
В. Дем'янишин	Видатки бюджету - це економічні відносини, які виникають у зв'язку з розподілом фонду грошових коштів держави та його використанням за галузевим, територіальним чи цільовим призначенням
О.Р. Західна	Видатки бюджету - це знаряддя розподілу й перерозподілу державних грошових коштів, які мають задовольняти найважливіші потреби суспільства у розвитку соціально-економічної сфери, державного управління, оборони і громадського порядку, забезпечення безпеки держави тощо

Бюджетний кодекс України (БКУ) розмежовує поняття «витрати бюджету» та «видатки бюджету».

Згідно нормами БКУ (п. 13 ст. 2), видатки бюджету – кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом [5]. У Бюджетному кодексі зазначено, що до видатків бюджету не належать: погашення боргу; надання кредитів з бюджету; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів; повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування; компенсація частини суми штрафних (фінансових) санкцій, що перераховується покупцям (споживачам) за рахунок штрафних (фінансових) санкцій, застосованих органами, що контролюють справляння надходжень бюджету, за наслідками проведеної перевірки за зверненням або скаргою покупця (споживача) про порушення платником податків установленого порядку проведення розрахункових операцій [5].

Перелічене охоплюється поняттям, яке тісно пов'язане з видатками бюджету, - «витрати бюджету». Згідно п.14 ч.1 ст.2 Бюджетного кодексу України, витрати бюджету – це видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів.

Витрати державного бюджету відображають соціально-економічну політику країни. Формування бюджетних витрат необхідне для вирішення складних економічних завдань, що постають перед державою. За допомогою бюджетних видатків держава виконує свої функції та регулює економічні й соціальні процеси в країні.

Видатні науковці вважають, що бюджетні витрати за своєю суттю є інструментом перерозподілу централізованих державних грошових ресурсів та їх цільового використання для забезпечення суспільного добробуту. Сутність та призначення бюджетних витрат полягає в забезпеченні потреб державної діяльності.

Бюджетні видатки за своєю економічною суттю є інструментом розподілу та перерозподілу централізованого фонду грошових коштів, а також їх цільового

використання для підвищення суспільного добробуту. Зміст і характер видатків бюджету полягає в забезпеченні виконання державою своїх функцій. Призначенням бюджетних витрат є задоволення найважливіших потреб суспільства в розвитку економіки, соціальної сфери, державного управління, оборони, забезпечення громадського порядку, безпеки держави.

Виникнення бюджетних видатків спочатку було продиктовано реальною необхідністю держави виконувати свої завдання та функції, делеговані їй суспільством. У стародавні часи держава була інструментом експлуатації незаможних верств населення та захисту привілейованих класів. Її основними функціями були збереження існуючого ладу, форм власності, оподаткування населення та утримання його в покорі. З розвитком капіталізму держава перестала бути лише надбудовою і стала невід'ємним елементом економічного базису.

Так, в процесі подальшого розвитку держави, її економічні функції розширювались. Саме на державу покладається ключова функція відтворення задля забезпечення економічного розвитку. Функції держави - це основні напрями її діяльності, в яких відображаються її сутність, соціальне призначення, цілі та завдання в управлінні економікою та суспільством у певних формах і методах. Функції держави демонструють рівень її розвитку, соціально-економічні пріоритети, яких країна прагне досягти, застосовуючи відповідні важелі та механізми впливу на економіку, зокрема через видатки бюджету. Бюджетні видатки як інструмент реалізації бюджетної та економічної політик держави часто зазнають впливу зовнішніх факторів, таких як великий бізнес, промислові корпорації, які впливають на їхні обсяги та структуру. За своєю економічною суттю видатки державного бюджету є інструментом досягнення корисності й ефективності для всього суспільства та кожного громадянина.

Економічна сутність формування бюджетних видатків тісно пов'язана з розвитком держави та виконанням нею економічних і соціальних завдань. Проте держава не завжди ефективно виконує покладені на неї функції. Забезпечити позитивний результат і сталу динаміку економічного та соціального розвитку можливо лише за дотримання принципу науково-обґрунтованого прогнозування

своїї діяльності.

Використовуючи бюджетні кошти, держава не завжди дотримується принципу ефективного управління та використання ресурсів. У такій ситуації виникає необхідність скорочення бюджетних видатків на державне управління. Видатки бюджету на державне управління повинні узгоджуватися із завданнями адміністративної та конституційної реформ. Проведення зазначених реформ в Україні підвищить ефективність державного управління, забезпечить неухильне дотримання законодавчих норм, зробить прозорою систему управління видатками і, можливо, наблизить систему управління до стандартів високорозвинених демократичних країн.

Зарубіжний досвід свідчить, що доцільніше перерозподіляти бюджетні видатки між пріоритетними секторами економіки, тим самим здійснюючи фінансове оздоровлення підприємств реального сектору та створюючи сприятливі макроекономічні умови для економічного зростання і збільшення бюджетних надходжень. За допомогою бюджетних видатків держава впливає на рівень зайнятості населення, ділову активність, стимулює попит, макроекономічне зростання та регулює цінову політику (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Вплив бюджетних видатків на економіку країни

Відповідно до статті 87 БКУ видатки державного бюджету спрямовуються на: державне управління (Президента України, законодавчу та виконавчу владу), судову владу, міжнародну діяльність, фундаментальні та прикладні дослідження і сприяння науково-технічному прогресу державного значення, міжнародні наукові та інформаційні зв'язки державного значення, національну оборону (крім заходів

та робіт із мобілізаційної підготовки місцевого значення), правоохоронну діяльність, забезпечення безпеки держави та цивільний захист населення і території та ін.

Видатки бюджету мають потенціал позитивно впливати на економічне зростання через пріоритетне фінансування наукових досліджень і розробок, розвиток прогресивних галузей економіки, оптимізацію структури матеріального відтворення, врегулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів. Так проявляється регулююча роль бюджетних видатків. Стимулююча роль видатків виявляється у сприянні розвитку підприємницької діяльності, забезпеченні кадровими ресурсами окремих галузей економіки, забезпеченні динаміки інвестиційного процесу [33].

Ключовим пріоритетом видатків бюджету розвинутих країн є видатки на соціальний захист вразливих верств населення та розвиток соціальної інфраструктури. За такими ознаками формується характеристика «соціального бюджету» відповідно до соціальної політики країни. Переважна кількість науковців вважає, що економічна сутність бюджетних видатків проявляється в певній кількості їх видів, кожному з яких притаманна якісна та кількісна характеристики, що відображають величину та економічну природу видатків.

Завдяки здійсненню видатків забезпечується реформування галузей економіки та їх модернізація, що впливає на якість надання соціальних послуг. Також бюджетні кошти спрямовуються на інвестування в об'єкти соціальної інфраструктури тощо.

Важливо, щоб видатки бюджету здійснювалися відповідно до затверджених бюджетних макропоказників, а державні кошти спрямовувалися на відповідну ціль. Під цільовим спрямуванням мається на увазі, що видатки бюджету спрямовуються за цільовим призначенням відповідно до запланованих витрат, передбачених у різних фінансових планах, включаючи кошториси.

Також роль видатків у забезпеченні соціально-економічного розвитку держави визначається часткою видатків бюджету у ВВП. Видатки державного

бюджету в % до ВВП за роки війни зросли більш ніж у 2 рази – з 27,3% у 2021 році до 61,4% у 2023 році.

У сучасних реаліях розвитку національної економіки важливим є не стільки обсяг бюджетних видатків, скільки їх ефективне спрямування на найважливіші програми та заходи відповідно до викликів та політики держави.

Зміни в структурі видатків бюджету залежать від зовнішніх і внутрішніх чинників, а також від векторів соціально-економічної політики держави. Також на структуру видатків впливає його потенціал, тобто економічні можливості бюджету. Хоча в Державному бюджеті України виділяється значна частка видатків на соціальну сферу, цього все одно недостатньо для вирішення проблем, що накопичувалися роками. Склад і структура видатків державного бюджету визначаються їх економічним змістом та завданнями, що стоять перед державою на сучасному етапі соціально-економічного розвитку, і є індикатором соціально-економічної політики держави. Тобто структура видатків повинна відповідати економічним можливостям та потребам на певному етапі розвитку країни.

Через недостатність коштів держава має встановлювати максимальні розміри видатків бюджетів різних рівнів. Визначення цих граничних обсягів видатків покладається на органи, відповідальні за складання та планування бюджетів, з метою забезпечення фінансування запланованих бюджетних програм у межах наявних ресурсів.

Таким чином, бюджетні видатки є невід'ємним елементом функціонування бюджетної системи та визначальним чинником розвитку держави в економічній та соціальній сферах. Їх призначення - вирішувати нагальні проблеми економічного життя країни. Саме через бюджетні видатки держава реалізує свої функції та здійснює регулювання економічних і соціальних процесів.

1.2. Класифікація видатків та кредитування бюджету, їх склад та принципи організації

Видатки Державного бюджету представляють собою фінансові ресурси держави, необхідні для забезпечення її функціонування. Видатки відображають економічні відносини, в рамках яких здійснюється розподіл централізованих бюджетних коштів відповідно до визначених законом напрямів.

Відповідно до Бюджетного кодексу видатки та кредитування бюджету класифікуються за:

- 1) бюджетними програмами (програмна класифікація видатків та кредитування бюджету);
- 2) ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (відомча класифікація видатків та кредитування бюджету);
- 3) функціями, з виконанням яких пов'язані видатки та кредитування бюджету (функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету) [5].

Рис. 1.2. Класифікація видатків бюджету

Програмна класифікація видатків та кредитування бюджету відповідно до вимог ч. 1 ст. 38 Бюджетного кодексу щорічно визначається в законі про Державний бюджет України. Формування програмної класифікації видатків та

кредитування державного бюджету здійснюється Міністерством фінансів України за структурою кодування, що наведена в п. 5 розділу II Бюджетної класифікації, затвердженої наказом Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. №11 «Про бюджетну класифікацію» (зі змінами), а також за пропозиціями головних розпорядників бюджетних коштів під час складання проекту закону про Державний бюджет України у бюджетних запитах.

Відомча класифікація видатків та кредитування відображає розподіл бюджетних коштів між головними розпорядниками коштів згідно з п. 2 ст. 22 Кодексу. За цією класифікацією Державне казначейство України формує та веде єдиний реєстр розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів. Головні розпорядники бюджетних коштів визначають мережу підпорядкованих розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачів бюджетних коштів. До відомчої класифікації видатків Державного бюджету України входять видатки на фінансування апарату Верховної Ради України, Державної судової адміністрації України, Верховного суду України, Генеральної прокуратури України, міністерств, Пенсійного фонду України, Ради національної безпеки і оборони України, Рахункової палати України та інші.

Функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету являє собою групування видатків бюджетів усіх рівнів та відображає напрями використання бюджетних коштів на виконання основних функцій держави. Вона складається з розділів, підрозділів і груп. У розділах систематизуються видатки та кредитування бюджету, пов'язані з виконанням функцій держави, Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування, а в підрозділах і групах конкретизуються ці видатки та кредитування бюджету.

Функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету включає видатки на:

а) загальнодержавні функції (вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування; фінансова й зовнішньоекономічна діяльність; економічна допомога зарубіжним країнам; інші функції державного управління; фундаментальні дослідження; дослідження й розробки у сфері

державного управління; проведення виборів і референдумів; обслуговування боргу; міжбюджетні трансферти);

б) оборону (військова оборона; цивільна оборона; військова допомога зарубіжним країнам; військова освіта; дослідження й розробки у сфері оборони; інша діяльність у сфері оборони);

в) функції охорони громадського порядку, безпеки та судової влади (діяльність із забезпечення громадського порядку; боротьба зі злочинністю та охорона державного кордону; протипожежний захист і рятування; судова влада; діяльність у сфері безпеки держави; кримінально-виконавча система та виправні заходи; нагляд за додержанням законів та представницькі функції в суді; дослідження й розробки у сфері громадського порядку, безпеки та судової влади; інша діяльність у сфері громадського порядку, безпеки та судової влади);

г) економічну діяльність (загальна економічна, торговельна і трудова діяльність; сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство; паливно-енергетичний комплекс; інша промисловість і будівництво; транспорт; зв'язок, телекомунікації та інформатика; інші галузі економіки; інша економічна діяльність);

д) охорону навколишнього природного середовища (запобігання та ліквідація забруднення навколишнього природного середовища; збереження природно-заповідного фонду; дослідження й розробки у сфері охорони навколишнього природного середовища; інша діяльність у цій сфері);

е) житлово-комунальне господарство (житлове господарство; комунальне господарство; дослідження й розробки у сфері житлово-комунального господарства; інша діяльність у цій сфері);

є) охорону здоров'я (медична продукція та обладнання; поліклініки й амбулаторії, швидка та невідкладна допомога; лікарні та санаторно-курортні заклади; санаторно-профілактичні і протиепідемічні заходи й заклади; дослідження й розробки у сфері охорони здоров'я; інша діяльність у цій сфері);

ж) духовний і фізичний розвиток (фізична культура і спорт; культура та мистецтво; засоби масової інформації; дослідження й розробки у сфері духовного

та фізичного розвитку; інша діяльність у цій сфері);

з) освіту (дошкільна освіта; загальна середня освіта; професійно-технічна освіта; вища освіта; післядипломна освіта; позашкільна освіта та заходи з позашкільної роботи з дітьми; програми матеріального забезпечення навчальних закладів; дослідження й розробки у сфері освіти; інші заклади та заходи у сфері освіти);

и) соціальний захист та соціальне забезпечення (соціальний захист на випадок непрацездатності; соціальний захист пенсіонерів; соціальний захист ветеранів війни та праці; соціальний захист сім'ї, дітей і молоді; соціальний захист безробітних; допомога у вирішенні житлового питання; соціальний захист інших категорій населення; дослідження й розробки у сфері соціального захисту; інша діяльність у цій сфері) [5].

Економічна класифікація видатків бюджету застосовується для чіткого розмежування видатків бюджетних установ та одержувачів бюджетних коштів за економічними ознаками з детальним розподілом за їх предметними ознаками (заробітна плата; нарахування; всі види господарської діяльності; виплати населенню, що іменуються як трансферти населенню, та інші категорії). Економічна класифікація видатків бюджету забезпечує єдиний підхід до всіх учасників бюджетного процесу з виконання бюджету. За економічною класифікацією видатків бюджету вони поділяються на поточні й капітальні.

Поточні видатки включають:

а) видатки на товари й послуги (оплата праці працівників бюджетних установ; нарахування на заробітну плату, придбання матеріалів, інвентарю; оплата послуг; поточний ремонт та заходи спеціального призначення, що мають загальнодержавне значення; оплата комунальних послуг і енергоносіїв; дослідження й розробки, видатки державного (регіонального) значення);

б) виплата процентів (доходу) за зобов'язаннями;

в) субсидії й поточні трансферти (субсидії й поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям); поточні трансферти органам державного управління інших рівнів; поточні трансферти населенню; поточні

трансфери за кордон).

До складу капітальних видатків входять:

а) придбання основного капіталу (придбання обладнання і предметів довгострокового користування; капітальне будівництво (придбання); капітальний ремонт, реконструкція та реставрація);

б) створення державних запасів і резервів;

в) придбання землі й нематеріальних активів;

г) капітальні трансфери (капітальні трансфери підприємствам (установам, організаціям); капітальні трансфери органам державного управління інших рівнів; капітальні трансфери населенню; капітальні трансфери за кордон; капітальні трансфери до бюджету розвитку);

д) нерозподілені видатки.

Класифікація кредитування бюджету систематизує кредитування бюджету за типом позичальника та поділяє операції з кредитування на надання кредитів із бюджету та повернення кредитів до бюджету. До категорії “кредитування” належать платежі бюджетів усіх рівнів, у результаті яких з’являються фінансові вимоги до позичальників, котрі передбачають обов’язкове повернення коштів, у тому числі резервного фонду державного й місцевих бюджетів, асигнування за якими відкриті на умовах повернення.

Витрати розвитку - видатки розвитку та надання кредитів із бюджету.

Видатки розвитку - це видатки бюджетів на фінансове забезпечення наукової, інвестиційної та інноваційної діяльності, зокрема фінансове забезпечення капітальних вкладень виробничого й невиробничого призначення; фінансове забезпечення структурної перебудови економіки; інші видатки, пов’язані з розширенням відтворенням.

Відповідно до економічної класифікації видатків бюджету видатки розвитку формуються за рахунок капітальних видатків; досліджень і розробок, окремих заходів розвитку й реалізації державних (регіональних) програм; матеріалів, інвентарю, будівництва, капітального ремонту та заходів спеціального призначення, що мають загальнодержавне значення; субсидій та поточних

трансфертів підприємствам, установам, організаціям, які відповідно до функціональної класифікації видатків бюджету та кредитування належать до наукових досліджень; економічної діяльності.

Витрати споживання - видатки споживання та погашення боргу.

Видатки споживання - це частина видатків бюджету, які забезпечують поточне функціонування органів державної влади й місцевого самоврядування, бюджетних установ, поточні міжбюджетні трансферти та видатки на фінансове забезпечення заходів соціального захисту населення й соціально-культурної сфери, а також інші видатки, не внесені до видатків розвитку й нерозподілених видатків.

Відповідно до економічної класифікації видатків бюджету видатки споживання формуються за рахунок поточних видатків, субсидій і поточних трансфертів підприємствам, установам, організаціям, які відповідно до функціональної класифікації видатків та кредитування належать до загальнодержавних функцій, оборони, громадського порядку, безпеки та судової влади, охорони навколишнього природного середовища, охорони здоров'я, духовного й фізичного розвитку, освіти, соціального захисту та соціального забезпечення.

В залежності від стадії функціонування в процесі виконання бюджету видатки поділяються на касові та фактичні.

Касові видатки бюджету - суми грошових коштів, які були витрачені на оплату послуг чи товарів готівкою або через платіжні доручення з рахунків бюджету установам, підприємствам та організаціям. Ці видатки відображають лише факт перерахування та витрат коштів з рахунків бюджету, не вказуючи на їх реальне використання для запланованих заходів. Касові видатки не охоплюють всі витрати бюджету, такі як кошти, нараховані за виконані роботи, але ще не виплачені (заробітна плата, несплачені комунальні послуги тощо).

Касові видатки відображають лише результати виконання видаткової частини бюджету, не надаючи повної інформації про фактичні витрати, здійснені за рахунок

бюджетних коштів. Фінансові органи та органи державного казначейства отримують дані про касові видатки від банків.

Фактичні видатки бюджету представляють справжні витрати, здійснені за рахунок бюджетних коштів, включаючи нараховані, але ще не виплачені суми. Вони надають повний огляд витрат на конкретні заходи, такі як витрати на освіту одного учня чи утримання ліжка в лікувальному закладі.

Фактичні видатки обліковуються на місці їх виникнення, тобто в бюджетних установах і організаціях. Фінансові органи та органи державного казначейства не ведуть обліку фактичних видатків, але отримують інформацію про них з звітів про виконання бюджетних кошторисів від бюджетних установ.

Облік нарахованих, касових та фактичних видатків, а також нарахованих та касових доходів бюджету, відображає процес виконання бюджету на різних етапах. Єдина система бюджетного обліку забезпечує повноту та правильність обліку доходів та видатків у всіх органах, що здійснюють цей облік.

Принципи організації видатків Державного бюджету включають:

1. Принцип безоплатності та безповоротності здійснення державних видатків, сутність якого заключається у наданні коштів без вимоги їх повернення державі та без жодної сплати у вигляді відсотків за отримання цих коштів та користування ними.
2. Принцип цільового спрямування здійснення державних видатків, сутність якого полягає у строгому дотриманні запланованих цілей та заходів, що фінансуються відповідно до визначених та затверджених фінансових планів, у тому числі кошторисів.
3. Принцип ефективності, який передбачає ефективне використання коштів для досягнення бажаного результату (кількісного та/або якісного) з мінімальними витратами фінансових та трудових ресурсів.
4. Принцип плановості. Обсяг видатків з Державного бюджету визначається законом про Державний бюджет на наступний рік. Видатки грошових коштів з різних бюджетів обов'язково відображаються у фінансових планах і кошторисах

суб'єктів господарювання. Цей принцип реалізується на стадії планування проєктів бюджетів.

4. Принцип фінансування в міру виконання виробничих планів з обліком використання раніше наданих асигнувань. Цей принцип означає, що кошти виділяються відповідно до фактичного виконання робіт, кількісних та якісних показників, що зумовлюють обсяги витрат, у момент виникнення реальної потреби, а не автоматично.

5. Принцип оптимального поєднання бюджетних, власних та кредитних коштів, який має на меті використання спочатку власних коштів чи скорочення власних видатків, потім можливості отримання банківських кредитів, і лише за неможливості покриття видатків з цих джерел – виділення відомчого, або бюджетного фінансування.

6. Принцип дотримання режиму економії, який реалізується на стадії виконання бюджетного процесу, тобто фактичного використання коштів і передбачає раціональне використання трудових та матеріальних ресурсів, впровадження ресурсозберігаючих новітніх технологій та підвищення норм виробітку.

У формуванні видатків бюджету в Україні в сучасних умовах враховуються наступні чинники, які мають суттєвий вплив:

1. Економічна криза, що призводить до зростання витрат на соціальний захист населення, фінансову підтримку державних підприємств та соціальну сферу, замість інвестицій у інноваційну діяльність.

2. Збільшення монетизованого державного боргу, що вимагає додаткових витрат на його погашення та викликає витіснення інвестицій з реального сектору економіки.

3. Роста немонетизований державний борг, що призводить до відведення коштів на погашення заборгованостей, зокрема перед працівниками бюджетних установ, стипендіями та іншими соціальними виплатами.

4. Дефіцит бюджету, що вимагає стримання витрат та скорочення бюджетних видатків на утримання управлінського апарату.

5. Залученні зовнішні ресурси для покриття бюджетного дефіциту призводять до збільшення платежів за відсотками.

1.3. Організація управління видатками бюджету

Функціонування держави відбувається через організацію та використання бюджетних ресурсів. Ключову роль у забезпеченні ефективності фінансового управління виконання державного бюджету відіграє касове управління, яке полягає в прийомі, зберіганні та розподілі коштів, що надходять до бюджету, а також у веденні обліку та складанні звітності. Від державного уряду залежить створення ефективної системи керування бюджетом, яка б гарантувала відповідність доходів і видатків держави встановленим бюджетним планам і забезпечувала рівномірний розподіл фінансових ресурсів у часі. Форми та методи управління грошовими потоками в бюджеті, а також структура доходів і видатків, визначаються в контексті господарських та соціально-економічних завдань суспільства.

Кожна країна, керуючись своїми історичними та національними особливостями, використовує різні системи керування бюджетом - банківську, казначейську або комбіновану. Більшість країн має банківську систему, де банки, на чолі з центральним, відповідають за управління бюджетними коштами. Основним принципом цієї системи є єдність каси, коли всі бюджетні кошти потрапляють на спільний рахунок міністерства фінансів або казначейства в центральному банку, звідки здійснюються всі платежі держави.

На сьогоднішній день в Україні працює казначейська система виконання бюджету, яка відповідає основним вимогам економіки. Ця система була централізовано спланована та управлялася директивно.

Обслуговування видаткової частини державного бюджету органами казначейства здійснюється відповідно до «Порядку казначейського обслуговування державного бюджету за витратами» № 1407, який затверджено наказом Міністерства фінансів України від 24 грудня 2012 р.

Зазначений документ встановлює порядок організаційних відносин між органами казначейства, розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, а також розподіл обов'язків та відповідальності між ними у процесі обслуговування державного бюджету щодо видатків, кредитів за рахунок коштів бюджету та погашення державного боргу з урахуванням вимог Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів.

Основу казначейського обслуговування державного бюджету складає комплекс організаційних процедур та проведення розрахунково-касових операцій щодо перерахування бюджетних коштів для здійснення видатків розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, забезпечення обліку видаткових операцій, контролю за цільовим спрямуванням бюджетних коштів та формування фінансової звітності щодо виконання бюджетів.

Завдяки консолідації фінансових ресурсів держави на Єдиному казначейському рахунку (ЄКР) стало можливим управління бюджетними потоками країни. Впровадження ЄКР, на який надходять державні доходи та з якого здійснюються видатки, дозволяє органам казначейства мати повну інформацію про фінансовий стан держави та використовувати цю інформацію для макроекономічного регулювання.

Єдиний казначейський рахунок представляє собою сукупність рахунків, відкритих в установах уповноважених банків, які використовуються для управління операціями казначейства та забезпечують контроль за цільовим використанням бюджетних коштів та розрахунками у системі електронних платежів Національного банку України.

Впровадження єдиного казначейського рахунку (ЄКР), на який надходять всі доходи та з якого здійснюються усі видатки, дозволяє централізувати державні кошти на кореспондентському рахунку Державного казначейства. Це надає можливість владі мати контроль над фінансовими ресурсами країни та використовувати їх як інструмент регулювання економічної ситуації.

Введення ЄКР разом із вступом до системи електронних платежів надає казначейству значні переваги порівняно з іншими органами управління -

учасниками бюджетного процесу. Роль системи казначейства в бюджетному процесі, загалом і в виконанні бюджету, є важливою, і це важко недооцінити. Організаційне забезпечення цієї системи виконує функцію казначейського обслуговування бюджету.

Рахунки, які відкриваються в Державному казначействі, розділяються на бюджетні рахунки та поточні рахунки. Бюджетні рахунки призначені для здійснення касових операцій по доходах та видатках бюджету, а поточні рахунки обслуговують інших клієнтів. Для зарахування бюджетних асигнувань головним розпорядникам бюджетних коштів відкриваються зведені особові рахунки, які служать для зарахування коштів державного бюджету без деталізації за кодами бюджетної класифікації видатків та їх подальшого розподілу.

Особові рахунки призначені для розподілу та перерахування конкретним розпорядникам бюджету.

Реєстраційні рахунки - це рахунки, які створюються в Державному казначействі для розпорядників і отримувачів коштів державного та місцевих бюджетів. Вони є складовими частинами Єдиного казначейського рахунку і використовуються для обліку операцій з коштами загального фонду відповідного бюджету.

Спеціальні реєстраційні рахунки - це рахунки, які відкриваються розпорядникам коштів державного бюджету та отримувачам коштів для обліку доходів і видатків, передбачених їхніми кошторисами у частині спеціального фонду.

Діяльність Державної казначейської служби України полягає у забезпеченні виконання державного бюджету шляхом обліку надходжень, податків, зборів та інших обов'язкових платежів, а також проведення видатків державного бюджету шляхом оплати рахунків об'єктів господарської діяльності, які надали послуги чи виконали роботи для відповідних розпорядників коштів.

Державне казначейство взаємодіє з органами законодавчої і виконавчої влади, національними та комерційними банками України, іншими учасниками бюджетного процесу та фінансовими інституціями. Воно виступає посередником у

бюджетному процесі між органами виконавчої влади та установами банківської системи. Цей процес включає контроль за плановими показниками, отриманими від Міністерства фінансів та розпорядників бюджетних коштів (розпис доходів та видатків державного бюджету, кошториси та плани асигнувань), а також складання звітності після проведення попереднього контролю перед здійсненням платежів.

Основними завданнями Казначейства України є:

- 1) Підготовка пропозицій щодо формування державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів.
- 2) Реалізація державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів.

Державна казначейська служба України та її територіальні органи діють в рамках централізованої системи для ефективного управління доходами та видатками на всіх рівнях бюджетів. Їх місія полягає в підвищенні оперативності у проведенні видатків, забезпеченні контролю над цільовим використанням бюджетних коштів та покращенні ефективності бюджетної політики.

Інформаційні технології широко використовуються в роботі Державного казначейства України. Ці технології спрощують та прискорюють численні процедурні аспекти казначейського виконання державного бюджету, охоплюють опрацювання, обмін, накопичення та управління даними, а також формування звітності.

В сучасний період часу в казначейській системі України для обслуговування бюджетів застосовується програмний продукт - автоматизована система «Казна», завдяки якій є можливість контролювати рух грошових коштів бюджетних установ. Головним завданням для розробників цієї системи є спрощення та уніфікація звітності з виконання бюджетів.

Зміна системи обслуговування бюджету та перехід до казначейської системи сприяли позитивним змінам у процесі виконання бюджету:

- а) Перехід на більш сучасні методи перерахування коштів з рахунків бюджетів на рахунки розпорядників коштів.

б) Розміщення бюджетних коштів на казначейських рахунках та їх облік на єдиному казначейському рахунку дозволяє своєчасно виконувати видаткову частину бюджету.

в) Акумуляція доходної і видаткової частин бюджетів надає можливість мати повну, достовірну та оперативну інформацію.

г) Підготовка достовірних звітів про виконання бюджетів усіх рівнів та зведеного бюджету України в цілому за результатами кожного звітного періоду.

Казначейське обслуговування бюджетів має свої переваги, воно є ефективним та доцільним інструментом управління фінансовими потоками. Проте під час його впровадження для обслуговування державного та місцевих бюджетів було виявлено низку проблемних питань. Це спонукає органи Державної казначейської служби України до вдосконалення та оптимізації процедур казначейського обслуговування доходів та видатків бюджетів.

Однак повне переведення всіх бюджетів на казначейське обслуговування має деякі недоліки:

- бюджетний процес на первинному рівні став більш регламентованим та бюрократизованим;
- блокується можливість застосовувати прогресивні технології фінансового менеджменту, такі як бюджетування, що передбачає оперативне перенаправлення фінансових потоків у рамках кожного окремого бюджету.

Під час проведення бюджетної політики державним органам влади необхідно оптимально поєднувати інтереси суспільства, окремих територій, підприємств та громадян. Визначальним має бути збалансований розвиток приватних і державних інтересів у бюджетній політиці.

Підсумовуючи, варто зазначити, що в Україні рівень прозорості та достовірності бюджетного процесу далекий від ідеального. Відсутній злагоджений механізм правового регулювання, що призводить до розпорошеності та неорганізованості в роботі органів управління, а функції кожного органу державної влади регламентуються в законодавстві недостатньо чітко.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ ЗА ВИДАТКАМИ

2.1. Особливості планування державного бюджету за видатками у 2019-2023 роках

Планування витрат державного бюджету є ключовим інструментом управління розвитком країни, його роль полягає у виборі оптимальних шляхів розподілу бюджетних ресурсів для досягнення необхідних темпів економічного зростання та підвищення загального добробуту. Для забезпечення прямого зв'язку між виділенням бюджетних коштів та їх використанням у 2002 році в Україні був впроваджений програмно-цільовий метод, який вже на той час успішно застосовувався у багатьох іноземних країнах. Цей метод визначається в українському законодавстві як спосіб управління бюджетними коштами з метою досягнення конкретних результатів за рахунок ефективного використання бюджетних коштів на всіх етапах бюджетного процесу та передбачає складання розділу витрат проекту Державного бюджету України за програмами.

Бюджетне планування можна розглядати як комплекс обґрунтованих заходів, що використовуються в бюджетному процесі, застосовуючи різні підходи для визначення показників доходів і видатків бюджету. В процесі бюджетного планування на перспективу забезпечуються умови для вирішення найважливіших завдань впливу держави на соціально-економічний розвиток. Висока якість планування і прогнозування, що базується на реалістичних і виважених фінансових показниках, надає можливість чіткіше регулювати та управляти пріоритетним курсом політики держави і досягати більш якісних та ефективних результатів економічної діяльності. В теперішніх умовах розвитку економіки, державне регулювання соціально-економічного розвитку за допомогою видатків набуває особливої значущості та актуальності. Бюджетне регулювання є складовою бюджетної політики та істотно впливає на суспільний розвиток, активізацію

інвестиційно-інноваційного процесу, збільшення кількості та якості наданих суспільних благ.

В залежності від фінансових можливостей бюджету, пріоритетних завдань бюджетної політики та стану соціально-економічного розвитку країни, коригування та зміни в структурі видатків бюджету є цілком виправданим та доцільним. Однак, слід зауважити, що якість бюджетного планування, в тому числі обґрунтованість його показників, можна характеризувати кількістю внесених змін до бюджету протягом поточного року (рис. 2.1).

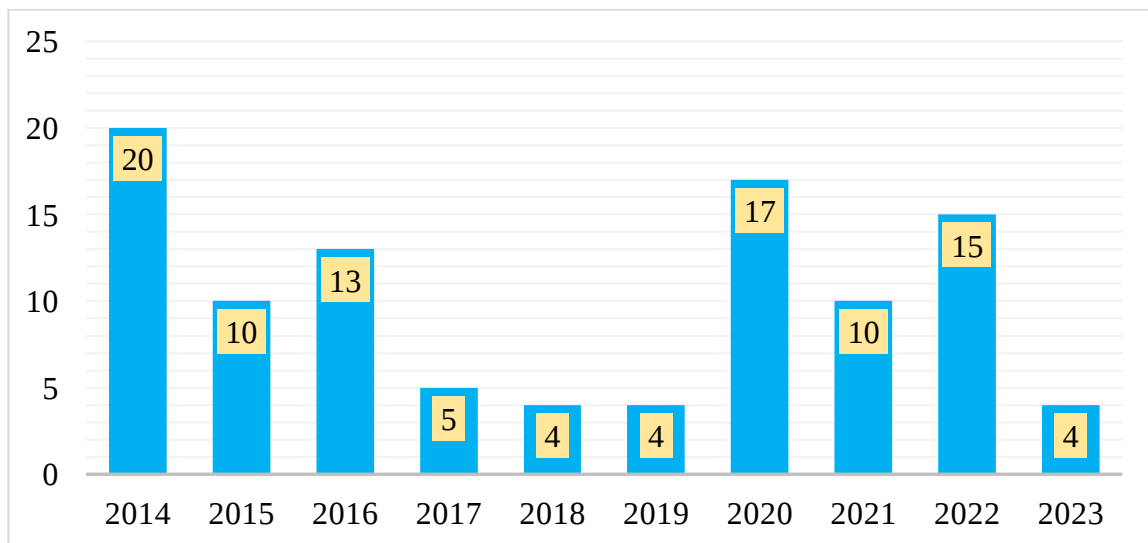

Рис. 2.1. Кількість змін, внесених до ЗУ «Про державний бюджет України» у 2014-2023 роках¹

Дані малюнку свідчать про чисельні зміни до Законів України протягом досліджуваного періоду. Найбільшу кількість змін, а саме 20, було внесено у 2014 році, що пояснюється розв'язаною рф війною на Сході нашої країни. У 2020 році фактичні макропоказники економічного і соціального розвитку України за 2020 рік суттєво відрізнялися від їх прогнозу під впливом негативних факторів гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом. Сам Закон на 2020 рік вперше в історії України прийнято за півтора місяці до початку планового бюджетного періоду, але протягом року прийнято 18 законів про внесення змін до Закону, з них найсуттєвішим за обсягом змін бюджетних показників є Закон України від 13 квітня 2020 року № 553-IX. У 2022 році повномасштабне військове

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>

вторгнення російської федерації та інтенсивні бойові дії завдали потужного удару по всіх ланках економічної системи України. В умовах воєнного стану Урядом були вжито першочергові заходи щодо переорієнтування бюджету країни на військові цілі, результатом чого стало 15 законодавчих змін до затвердженого бюджету. Таким чином, значна кількість змін показників державного бюджету, внесених до Законів України про Державний бюджет на відповідний рік, в основному спричинена об'єктивними факторами, однак, водночас свідчить про необхідність підвищення якості й реалістичності планування бюджетних показників.

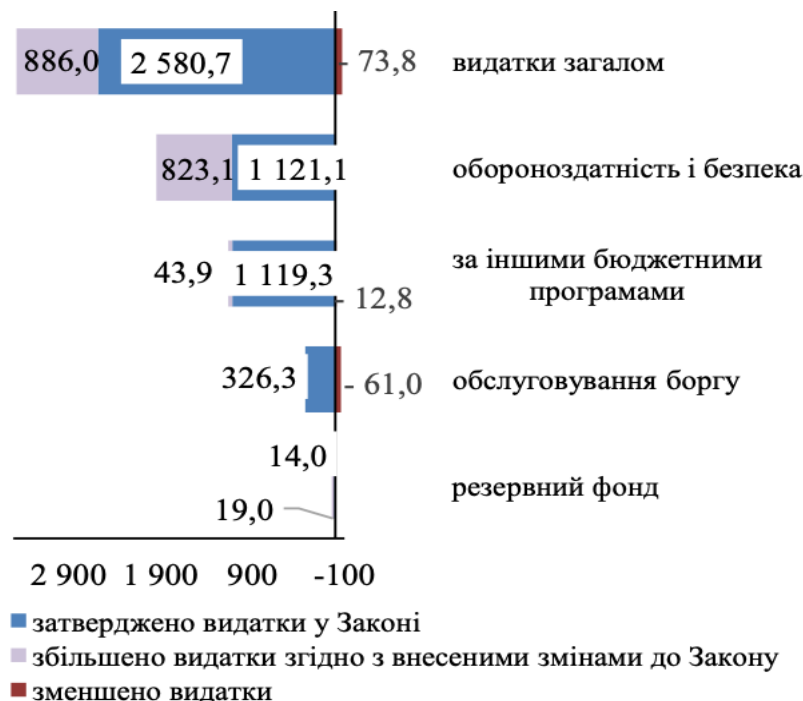

Рис. 2.2. Внесення змін до Закону в частині видатків у 2023 році, млрд.грн.

Протягом 2023 року до затвердженого Закону чотири рази вносилися зміни збільшуючи видатки на здійснення заходів щодо підвищення обороноздатності та безпеки держави, подолання негативних наслідків, спричинених широкомасштабною збройною агресією рф проти України.

Ефективність бюджетних видатків визначається результативністю їх використання, розв'язанням першочергових складних завдань трансформаційних змін суспільному житті та в економіці в цілому. Розглянемо планові та фактичні показники Державного бюджету та процент виконання Державного бюджету за останні роки (рисунок 2.3., таблиця 2.1).

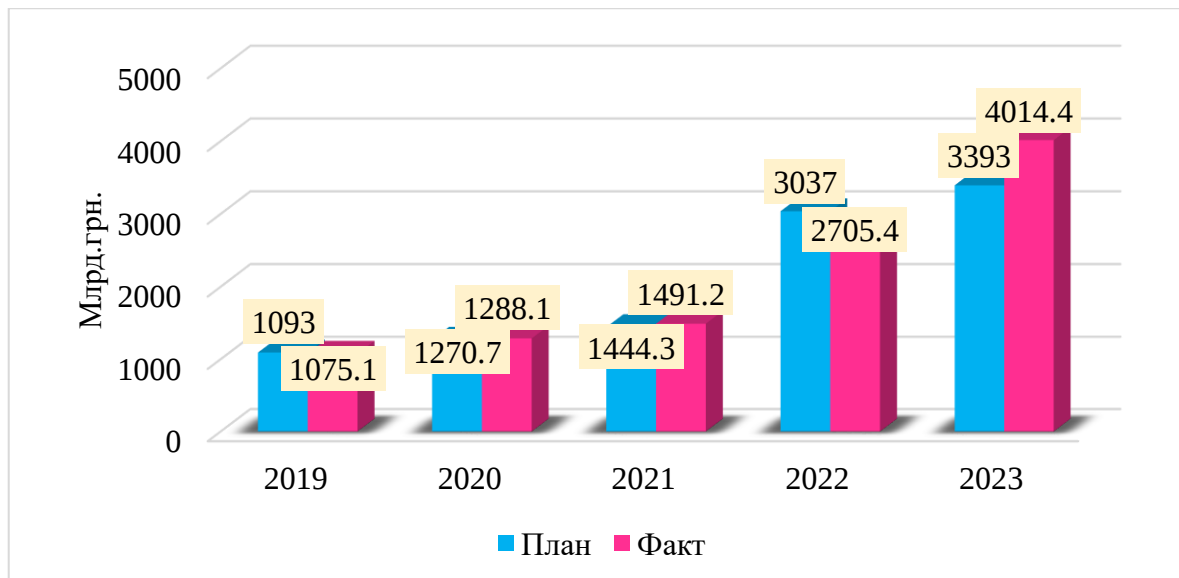

Рис. 2.3. Планові та фактичні показники видатків державного бюджету за 2019-2023 роки

Таблиця 2.1.

Відсоток виконання Державного бюджету за видатками у 2019-2023 роках²

	План, млрд.грн ³	Факт, млрд.грн	Виконання, %
2019	1093,0	1075,1	98,4 %
2020	1270,7	1288,1	101,4 %
2021	1444,3	1491,2	103,3 %
2022	3037,0	2705,4	89,1 %
2023	3393,0	4014,4	118,3 %

Проведений аналіз свідчить, в умовах воєнних дій в Україні в 2022 році було переорієнтовано бюджетну політику на військові цілі. Касові видатки Державного бюджету проведено в обсязі 2705,4 млрд. грн, що дорівнює 89,1% річного показника.

Основною проблемою, через яку не вдавалося виконати Державний бюджет України за видатками у 2019 році, було:

- Несвоєчасне затвердження порядків використання коштів державного бюджету.
- Невчасне здійснення розподілу бюджетних призначень між регіонами, напрямками та об'єктами.
- Затримки із затвердженням порядків і умов надання окремих субвенцій, що впливає на проведення видатків у запланованих обсягах.

² <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2023/>

³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>

- Тривалі процедури підготовки документації для державних закупівель. Через ці чинники виникає необхідність заміщати заплановані джерела фінансування іншими для забезпечення виконання видатків державного бюджету в запланованих обсягах.

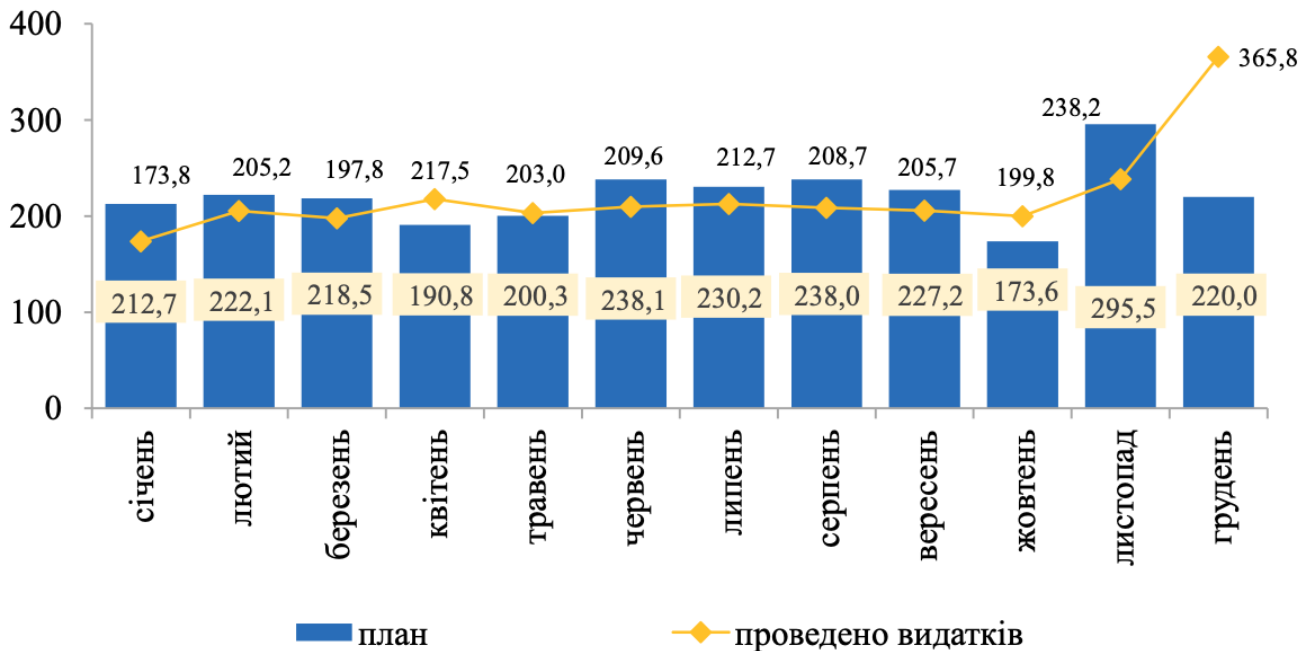

Рис. 2.4. Проведення видатків відповідно до помісячного плану державного бюджету у 2023 році, млрд.грн.⁴

Значущим кроком до покращення бюджетного планування в Україні стало те, що з 11 січня 2019 року набрали чинності внесені зміни відповідно до Закону України від 06.12.2018 № 2646 «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування», які передбачають розширення часових меж бюджетного планування в Україні з одного року до трьох. Ключовим елементом середньострокового бюджетного планування є Бюджетна декларація, що розробляється на основі макроекономічних прогнозів Міністерства економічного розвитку і торгівлі. Також відповідно до цих змін, головний розпорядник бюджетних коштів протягом 45 днів після набрання

⁴ https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2024/22-1_2024/Vysn_22-1_2024.pdf

чинності ЗУ «Про державний бюджет» розробляє та затверджує паспорт бюджетної програми за погодженням з Мінфіном.

У сучасних умовах соціально-економічного розвитку важливим є підвищення обґрунтованості витрат та прогнозування й планування видатків державного бюджету, розвиток та поширення впливу бюджетної політики на економічний розвиток країни. Використання програмно-цільового методу у плануванні бюджетних видатків вважається найголовнішим інструментом державного регулювання соціально-економічного прогресу.

Проведене дослідження свідчить на те, що програмно-цільовий метод, який фактично застосовується в Україні на всіх рівнях влади, стикається з певними труднощами у впровадженні через недодержання норм Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів, що негативно впливає на повноту його застосування. Ми вважаємо, що це зумовлено недостатністю засобів впливу на тих, хто порушує бюджетне законодавство. Розглянемо кількість бюджетних програм за 2009-2023 роки (рис. 2.5).

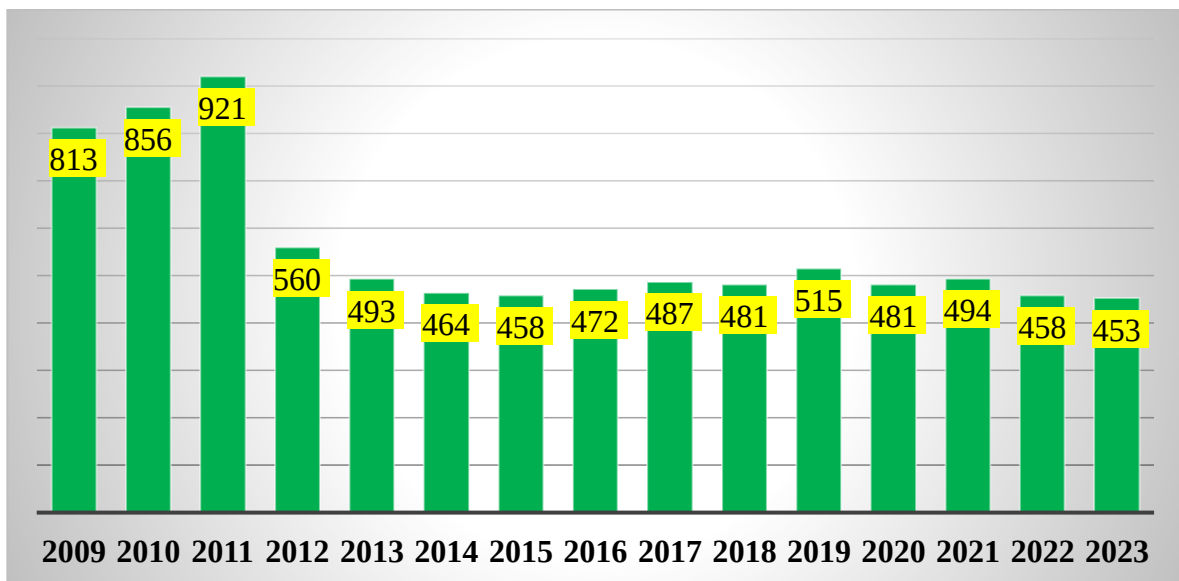

Рис. 2.5. Кількість бюджетних програм за 2009-2023 роки⁵

Застосування результативних показників у бюджетній програмі з 2011 року та проведений моніторинг дали змогу чітко показати ефективність використання

⁵ <https://rp.gov.ua/FinControl/FinReports/?id=1493>

бюджетних коштів та суттєво скоротити кількість неефективних програм практично вдвічі, починаючи з 2012 року.

У 2022 році з урахуванням змін, внесених до закону про державний бюджет, і скорочених видатків за рішеннями КМУ за окремими бюджетними програмами головних розпорядників потребують затвердження паспорти за 458-ма бюджетними програмами. За інформацією Мінфіну, отриманою на запит Рахункової палати, станом на 01.10.2022 головні розпорядники не подали для затвердження за погодженням з Мінфіном паспорти за 20-ма бюджетними програмами, Міністерством не погоджено 11 поданих головними розпорядниками паспортів бюджетних програм.

Згідно із звітом Міністерства фінансів та Казначейства станом на 31 грудня 2023 року, головні розпорядники надали на розгляд до Мінфіну 453 паспорти, з яких було погоджено 450, і треба ще доопрацювати за три програми. Ці три програми включають "Забезпечення функціонування бюджетної установи «Центр гуманітарного розмінування», витрати Аграрного фонду, пов'язані з комплексом заходів із зберігання, перевезення, переробки та експорту об'єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду», і "Реалізація спільного з Урядом Французької Республіки проекту постачання рейок акціонерному товариству «Українська залізниця»". Один розпорядник подав паспорт, який був затверджений і погоджений Мінфіном за програмою Міненерго. Однак, 11 розпорядників не подали паспорти до Казначейства, включаючи три програми Агентства відновлення, дві програми Мінінфраструктури, і решту - п'ять програм головних розпорядників.

У планах на 2024 рік передбачається збільшення видатків бюджету до рівня 3,3 трлн. грн, що на 729 млрд. грн (22%) перевищує показники 2023 року. Основний акцент у 2024 році робиться на фінансуванні витрат з оборони та безпеки, з загальною сумою в 1,67 трлн. грн (що становить 21,7% ВВП та 50,4% від усіх видатків). У відміну від попереднього року, у 2024 році відзначається значне скорочення непершочергових витрат, переважно капітального характеру. Проте, відповідно до тенденцій 2023 року, значний обсяг фінансування передбачено на

соціальну сферу (477 млрд грн), зокрема на підтримку Пенсійного фонду, зокрема на виплати пенсій та субсидій з оплати ЖКГ.

Найбільший обсяг бюджетного фінансування у 2024 році отримає Міноборони - 1164 млрд грн, з яких 882,8 млрд грн передбачається на заробітну плату, медичне забезпечення та допомогу сім'ям військовослужбовців. Також передбачено кошти з "військового" ПДФО для потреб Сил Оборони у таких пропорціях:

- 45% - для Держспецзв'язку на дрони;
- 45% - для Мінстратегпром для розгортання виробництва та підсилення ОПК;
- 10% - військовим частинам (пропорційно до сплаченого ПДФО).

Варто відзначити, що у 2024 році було скасовано більшість інфраструктурних проектів, включаючи програму розвитку мережі та утримання автомобільних доріг (-27,5 млрд грн), субвенцію на місцеві дороги (-16 млрд грн) та будівництво прикордонної дорожньої інфраструктури на українсько-польському кордоні (-1,5 млрд грн).

Проте, з'явилися нові напрями фінансування на програми з відновлення, зокрема програма "Підтримка швидкого відновлення України" - 3,2 млрд грн (що, як і більшість проектів з відновлення, фінансується за рахунок коштів міжнародних донорів) та програма гуманітарного розмінування від Мінекономіки - 3 млрд грн.

У бюджеті на 2024 рік видатки Мінсоцполітики складають 470,3 млрд грн (+6,9 млрд грн або 1,5% в порівнянні з поточним планом 2023 року). Трансфerti з держбюджету до Пенсійного фонду є найбільшим напрямом фінансування у Міністерстві, становлячи разом 321,8 млрд грн (68,4%), з яких на пенсійні програми та покриття дефіциту фонду витрачається 271,9 млрд грн, а на пільги та житлові субсидії - 49,9 млрд грн. Як і у 2023 році, найбільшими прямими видатками Мінсоцполітики є соціальний захист громадян у складних життєвих обставинах – 88,7 млрд грн, підтримка малозабезпечених сімей - 20,2 млрд грн, і соціальний захист осіб з інвалідністю - 6,7 млрд грн.⁶

⁶ <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/11/One-pager-Budget-2024.pdf>

Проведений аналіз бюджетних програм свідчить, що більшість бюджетних програм виконуються майже в повному обсязі. Однак, є кілька причин, через які деякі програми не виконуються. Однією з головних причин невиконання бюджетних програм є базові недоліки у бюджетному плануванні. Необхідно покращити державний контроль та державний аудит використання бюджетних коштів та реалізації бюджетних програм, зокрема звернувши увагу на правові аспекти процедур та порядку контролю, а також на діяльність відповідних державних інституцій. Слід впровадити сучасну систему управління бюджетними програмами як на рівні центральних органів державної влади, так і на рівні областей і територіальних громад. Також важливо запровадити ефективний громадський контроль за виконанням бюджетних програм і покращити процедуру звітування головних розпорядників бюджетних коштів про виконання програм.

Бюджетна політика в сфері видатків має бути чіткою, послідовною, економічно-обґрунтованою та спрямованою на пріоритетні суспільні цілі з урахуванням обмежених ресурсів. Підвищити ефективність видатків допоможуть чіткі системні дії, збалансований бюджет, дотримання затверджених макропоказників, раціональне бюджетне планування та прогнозування видатків. Це дасть змогу стабілізувати фінансову систему, піднести конкурентоспроможність економіки, покращити рівень життя громадян.

2.2. Моніторинг виконання видаткової частини державного бюджету за 2019-2023 роки

Видатки бюджету відображають функції та завдання держави, рівень та напрям суспільного розвитку, взаємозв'язок між економікою та фінансами країни, а також її міжнародні відносини. Аналіз структури бюджетних видатків допомагає зробити висновки про економічний, політичний та соціальний стан розвитку країни. Ефективність здійснення видатків впливає на соціально-економічний розвиток, тому моніторинг видаткової частини бюджету є необхідним.

В умовах воєнного стану та складної економічної ситуації, уряд України зумів акумулювати достатні фінансові ресурси. Ці кошти спрямовані на забезпечення пріоритетних витрат на національну безпеку, оборону, основні соціальні і гуманітарні потреби, підтримку життєдіяльності населення та внутрішньо переміщених осіб, функціонування критичної інфраструктури, а також на ліквідацію наслідків збройної агресії. Розглянемо частку видатків бюджету у ВВП України (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

Частка видатків Зведеного та Державного бюджетів до ВВП у 2019-2023 р.р.⁷

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
ВВП (млрд.грн.)	3974,6	4194,1	5459,6	5191	6537,8
Видатки Зведеного бюджету (млрд.грн.)	1372,4	1595,4	1845,4	3043,5	4440,9
% до ВВП	34,5 %	38,0 %	33,8 %	58,6 %	67,9 %
Видатки Державного бюджету (млрд.грн.)	1075,1	1288,1	1491,2	2705,4	4014,4
% до ВВП	27,0 %	30,7 %	27,3 %	52,1 %	61,4 %

Видатки державного бюджету в % до ВВП за роки війни зросли більш ніж у 2 рази – з 27,3% у 2021 році до 61,4% у 2023 році. Видатки Зведеного бюджету в % до ВВП за воєнні роки також зросли удвічі – з 33,8% у 2021 році до 58,6% у 2022 році і до 67,9 % ВВП у 2023 році.

Таке зростання було викликане кратним збільшенням фінансування оборони та правоохоронної діяльності. При вирахуванні із суми видатків витрат за цими функціями отримуємо сталу величину решти видатків – 27-28% від ВВП. Тобто видатки на соціально-економічні програми фінансувалися майже на незмінному рівні в % до ВВП упродовж 2021-2023 років.

⁷ <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2023/>

Таблиця 2.3

Частка видатків Державного бюджету у Зведеному бюджеті у 2019-2023 р.р.

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Видатки Зведеного бюджету (млрд.грн.)	1372,4	1595,4	1845,4	3043,5	4440,9
Видатки Державного бюджету (млрд.грн.)	1075,1	1288,1	1491,2	2705,4	4014,4
Частка, %	78,3 %	80,7 %	80,8 %	88,9 %	90,4 %

У зведеному бюджеті видатки Державного бюджету також займають левову частку с складають 90,4% у 2023 році. У порівнянні з 2019 роком частка у Зведеному бюджеті збільшилася на 12,1 в.п. В умовах централізації бюджетних коштів в державному бюджеті цілком виправдано здійснення видатків на загальнодержавні функції саме з Державного бюджету. Це дозволяє центральній владі перерозподіляти кошти залежно від пріоритетів розвитку країни та пріоритетів бюджетної політики на сучасному етапі.

Для виявлення основних тенденцій аналіз державних видатків можна здійснити у розрізі різних класифікацій. Один з ключових методів оцінки сучасного стану виконання державного бюджету - це аналіз державних витрат з використанням функціональної класифікації (таблиці 2.4 та 2.5).

Це дозволяє відстежувати зміни в розподілі державних коштів за різними функціональними категоріями, що в свою чергу допомагає у зрозумінні та аналізі таких витрат. Такий підхід також дозволяє прогнозувати витрати на наступні фінансові роки.

Відповідно до наведених даних у 2023 році видатків з Державного бюджету здійснено в сумі 4 трлн. 14,4 млрд.грн. з урахуванням змін, внесених розпорядниками коштів державного бюджету за спеціальним фондом. Порівняно із 2022 роком, видатки збільшилися на 1 трлн. 309 млрд.грн, або 48,4 %. У тому числі зросла частка видатків за бюджетними програмами щодо здійснення заходів з обороноздатності та безпеки держави.

Таблиця 2.4

Структура видатків Державного бюджету за 2019–2023 роки (функціональна класифікація), млрд.грн.⁸

Статті видатків	2019	2020	2021	2022	2023
Загальнодержавні функції	168,2	163,8	206,8	202,0	296,1
<i>у т.ч. обслугов. держборгу</i>	119,3	119,7	155,7	159,7	252,2
Оборона	106,6	120,4	127,5	1142,9	2097,6
Громадський порядок, безпека, судова влада	142,3	157,7	174,4	443,3	574,6
Економічна діяльність	72,4	169,0	181,3	95,4	134,3
Охорона навколишнього середовища	6,3	6,6	8,2	4,7	5,2
Житлово-комунальне господарство	0,1	0,1	0,2	0,5	8,4
Охорона здоров'я	38,6	124,9	171,0	184,3	179,3
Духовний та фізичний розвиток	10,0	9,8	16,0	11,0	11,8
Освіта	51,7	52,9	63,8	58,5	60,5
Соціальний захист та соціальне забезпечення	218,6	322,7	339,3	426,0	469,3
<i>у т.ч. соц. зах. пенсіонерів</i>	182,3	202,3	201,2	X	X
Міжбюджетні трансферти	260,3	160,2	202,7	136,8	177,3
Всього	1075,1	1288,1	1491,2	2705,4	4014,4

У зв'язку з триваючими бойовими діями, основним пріоритетом бюджету є фінансування витрат на задоволення потреб органів безпеки та оборони, пов'язаних з протидією масштабній збройній агресії з боку рф. Так, у 2023 році на потреби національної безпеки та оборони було виділено 2097,6 млрд.грн. (включно з 12,1 млрд.грн. державних гарантій). Ця сума становить 41% від ВВП і на 954,7 млрд.грн. перевищує відповідні витрати 2022 року.

Із загального фонду Державного бюджету на видатки на оборону спрямовано в обсязі 1843,8 млрд.грн., що включало видатки на:

- грошове забезпечення військовослужбовців, поліцейських та працівників сил безпеки і оборони - 1128,9 млрд.грн;
- ремонт, утримання та придбання озброєння, військової техніки, боєприпасів, продукції оборонного призначення - 426,5 млрд.грн;

⁸ <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2023/>

- закупівлю необхідних матеріалів, обладнання, пального, запчастин, засобів індивідуального захисту (шоломів, бронежилетів та ін.) тощо - 71,7 млрд.грн;
- придбання транспортних засобів, автомобілів, обладнання та інших товарів довгострокового користування - 28,6 млрд.грн;
- забезпечення харчуванням військовослужбовців, особового складу, поліцейських - 42,5 млрд.грн.

Видатки Державного бюджету на обслуговування державного боргу та виплат за державними деривативами (за функціональною класифікацією видатків) у 2023 році становили 252,2 млрд.грн, що на 92,5 млрд.грн, або на 56,9% більше ніж у 2022 році.

Касові видатки державного бюджету на соціальну підтримку та соціальний захист у 2023 році становили 469,3 млрд.грн.. Основний акцент було спрямовано на підтримку людей, які потрапили у складні життєві обставини внаслідок війни, втратили доходи та роботу.

Таблиця 2.5

Структура видатків Державного бюджету за 2019–2023 роки (функціональна класифікація), %

Статті видатків	2019	2020	2021	2022	2023
Загальнодержавні функції	15,68	12,72	13,87	7,47	7,38
Оборона	9,94	9,35	8,56	42,24	52,25
Громадський порядок, безпека, судова влада	13,06	12,24	11,70	16,39	14,31
Економічна діяльність	6,74	13,11	12,14	3,53	3,35
Охорона навколишнього середовища	0,59	0,52	0,55	0,17	0,13
Житлово-комунальне господарство	0,01	0,01	0,01	0,02	0,21
Охорона здоров'я	3,59	9,7	11,44	6,81	4,47
Духовний та фізичний розвиток	0,93	0,76	1,07	0,41	0,29
Освіта	4,81	4,10	4,28	2,16	1,51
Соціальний захист та соціальне забезпечення	20,38	25,06	22,77	15,75	11,69
<i>у т.ч. соц. зах. пенсіонерів</i>	16,99	15,70	13,5	X	X
Міжбюджетні трансферти	24,26	12,44	13,6	5,06	4,42
Всього	100	100	100	100	100

За розрахованими даними таблиці 2.5 у 2023 році найбільше видатків у відсотковому відношенні спрямовано на:

- оборону - 52,25 % загального обсягу видатків, що на 10 відс. пунктів більше, ніж у 2022 році;
- громадський порядок, безпеку- 14,31 %, що на 2 відс. пункту менше, ніж у 2022 році;
- соціальний захист і соціальне забезпечення - 11,69 %, що на 4,06 відс. пункту менше, ніж у 2022 році.

Як свідчать розраховані дані таблиці 2.6 у 2023 році видатки на виплату заробітної плати та нарахувань для працівників бюджетної сфери становили 1 235,1 млрд.грн, що на 240,7 млрд грн, або у 24,2 раза більше ніж у 2022 році. Зростання відповідних видатків пов'язано із суттєвим підвищенням розмірів грошового забезпечення військовослужбовців.

Таблиця 2.6

Структура видатків за економічною класифікацією за 2019-2023р., млрд.грн.

Статті видатків	2019	2020	2021	2022	2023
Поточні видатки:	998,9	1193,2	1356,8	2617,0	3805,9
Оплата праці і нарахування на заробітну плату	210,0	240,5	262,7	994,4	1235,1
Використання товарів та послуг	182,1	301,7	382,6	750,7	1549,9
Обслуговування боргових зобов'язань	119,9	120,7	153,1	159,7	252,2
Поточні трансферти	255,3	201,3	195,9	188,5	213,8
Соціальне забезпечення	223,5	322,5	343,5	509,5	534,2
Інші поточні видатки	8,1	6,5	19,0	14,2	20,7
Капітальні видатки:	76,2	94,9	134,4	88,4	208,5
Придбання основного капіталу	30,9	25,8	32,0	57,8	103,9
Капітальні трансферти	45,3	69,1	102,4	30,6	104,6

Всього видатків	1075,1	1288,1	1491,2	2705,4	4014,4
------------------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------

Видатки на соціальне забезпечення займають вагому частку в структурі видатків за економічною класифікацією і складають 534,2 млрд.грн. в 2023 році. Їх складовою є видатки на надання соціальної допомоги (підтримки) населенню. У цілому для надання соціальної допомоги населенню (понад 5 млн. отримувачів) у 2023 році у держбюджеті передбачено 163,1 млрд.грн, що на 12,4 млрд.грн більше ніж у 2022 році (150,7 млрд.грн), та на 51,8 млрд.грн більше ніж у 2021 році (додаток В).

У т.ч. соціальні виплати були направлені:

- на виплату допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам – 73,4 млрд.грн.
- на виплату соціальних допомог та компенсацій, зокрема особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю, особам, які не мають права на пенсію та особам з інвалідністю, громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, – 29,3 млрд.грн.;
- на соціальний захист дітей та сім'ї – 24,2 млрд.грн.;
- на підтримку малозабезпечених сімей – 12 млрд.грн.(таблиця 2.7).

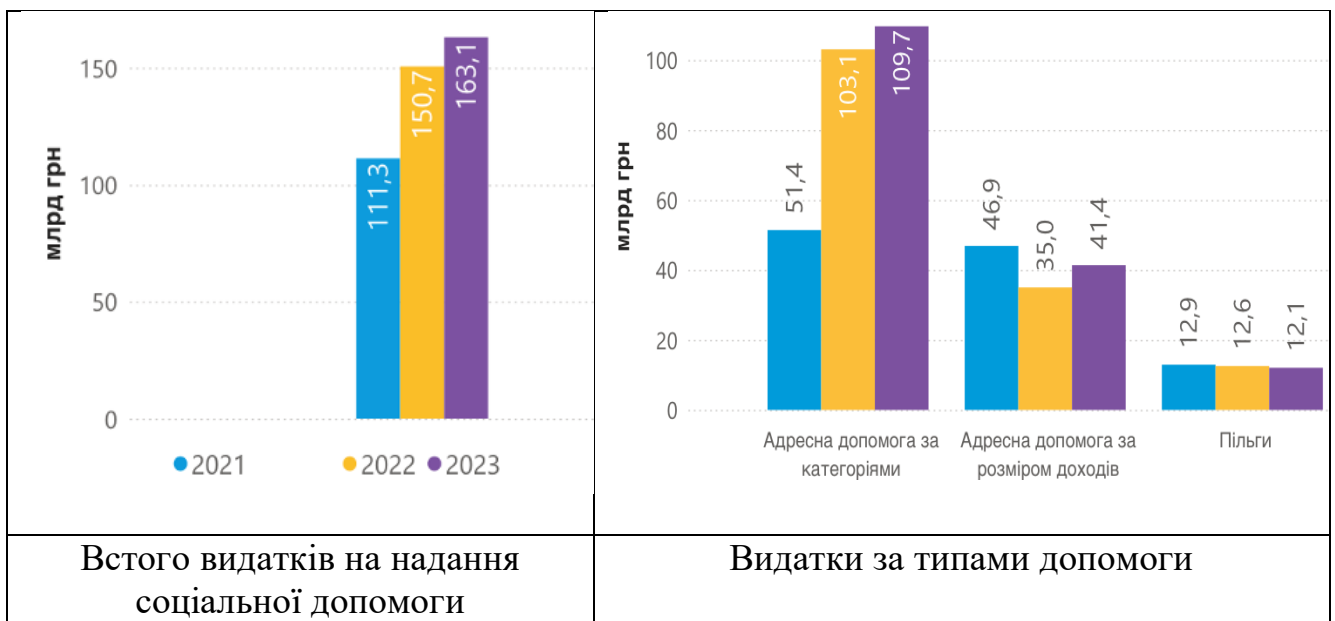

Рис. 2.6. Видатки на надання соціальної допомоги⁹

Також у 2023 році уряд забезпечив стале фінансування грошових виплат пільг та житлових субсидій для оплати комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного палива і скрапленого газу у грошовій формі.

Таблиця 2.7

Порівняння планових та фактичних видатків держбюджету за найбільшими програмами соціального захисту у 2023 році

Показник	План 2023 рік, млрд грн	Факт 2023 рік, млрд грн	Відхилення, млрд грн
Пенсії та покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду	273,7	273,7	0,0
Соцзахист громадян, які потрапили у складні життєві обставини	103,0	102,8	-0,2
у т.ч. виплата допомоги на проживання ВПО	74,2	73,2	-0,1
Підтримка малозабезпечених сімей	53,5	47,5	-6,0
у т.ч. виплата житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг	39,7	35,4	-4,3
Соцзахист дітей та сім'ї	26,6	24,2	-2,4
Соцзахист осіб з інвалідністю	3,6	3,4	-0,2
Разом	460,4	451,6	-8,8

Крім того, було запроваджено експериментальний проект із надання додаткової підтримки одержувачам пільг та субсидій на придбання твердого палива протягом опалювального сезону 2023-2024 років. На ці цілі з державного бюджету України було виділено 35,5 млрд гривень.

У 2023 році касові видатки державного бюджету на фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок і підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, та дефіциту коштів Пенсійного фонду становили 100 % планових показників, або 273,7 млрд грн, зокрема зі спеціального фонду державного бюджету – 1,8 млрд гривень.

У 2023 році з метою реформування системи надання соціальних послуг та наближення їх до вразливих груп населення, які їх потребують та не можуть самостійно подолати складнощі, було запроваджено експериментальні проекти. Їх фінансування здійснювалося в рамках бюджетної програми «Соціальний захист громадян, які потрапили у складні життєві обставини». Ці експериментальні проекти спрямовані на вдосконалення механізмів надання соціальної допомоги

⁹ https://mof.gov.ua/uk/expenditures_on_social_assistance

найбільш вразливим верствам населення, які опинилися у скрутному становищі та не мають ресурсів для його подолання самостійно. Фінансування здійснюється з бюджетної програми, призначеної для соціального захисту громадян у складних життєвих ситуаціях.

На підтримку ветеранів війни та членів їх сімей у 2023 році спрямовано кошти у сумі 7 млрд.грн, що дало змогу надавати їм підтримку від держави.

На реалізацію заходів державної політики з питань молоді та національно-патріотичного виховання було спрямовано 26,9 млн.грн.

У 2023 році спостерігалось значне збільшення видатків державного бюджету на трансфери місцевим бюджетам порівняно з попереднім роком (рис. 2.7).

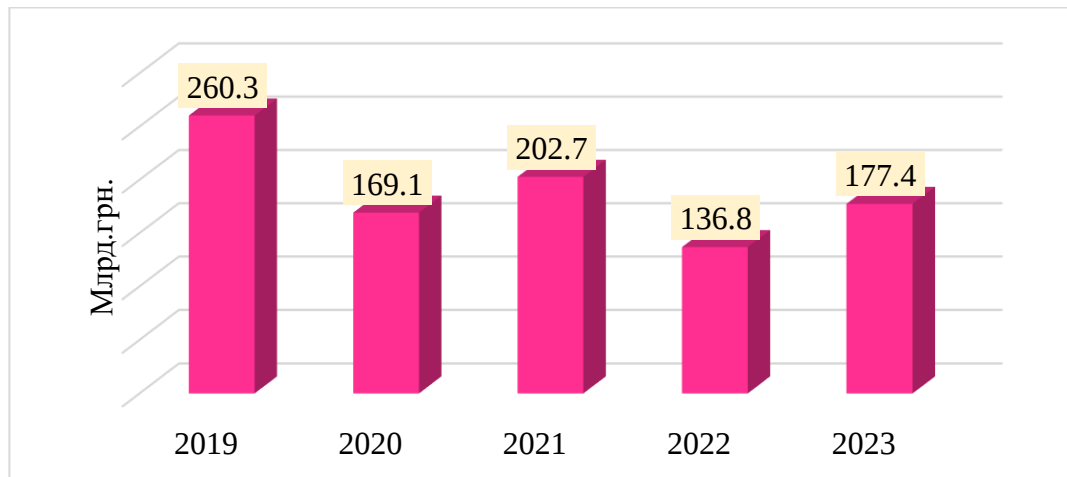

Рис. 2.7. Динаміка перерахування трансфертів з державного бюджету до місцевих бюджетів у 2019-2023 р.р., млрд.грн.

Це зростання на 29,7% було зумовлене необхідністю забезпечити функціонування органів місцевого самоврядування на деокупованих територіях та збільшити видатки на будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання автомобільних доріг місцевого значення. Початково затверджений обсяг трансфертів становив 184,2 млрд.грн., з яких 154,6 млрд.грн. були спрямовані до загального фонду. Протягом року відбулося збільшення загальної суми трансфертів на 20,2 млрд.грн., зокрема, було запроваджено шість нових трансфертів на суму 13,9 млн.грн. для вжиття невідкладних заходів в умовах воєнного стану.

Хоча у 2023 році видатки державного бюджету на трансфери місцевим бюджетам зросли на 40,6 млрд грн порівняно з 2022 роком, їхня частка у загальних видатках державного бюджету дещо зменшилася - на 0,7 відсоткового пункту до 4,4%. Це збільшення видатків на трансфери в умовах воєнного стану було зумовлене кількома чинниками:

- 1) Наданням нової дотації у розмірі 17,2 млрд.грн. для забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування на деокупованих, тимчасово окупованих та інших територіях, що постраждали від російської агресії.
- 2) Збільшенням на 12,7 млрд.грн. (77,7%) видатків на базову дотацію для горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів.
- 3) Зростанням у 2,2 рази (на 8,6 млрд.грн.) видатків на субвенцію на будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання місцевих автодоріг та вулиць.
- 4) Наданням нової субвенції у розмірі 4 млрд.грн. на проектування, відновлення та ремонт об'єктів громадського призначення, соціальної сфери, культурної спадщини тощо.

Економічна класифікація видатків бюджету призначена для чіткого розмежування видатків бюджетних установ та одержувачів бюджетних коштів за економічними характеристиками операцій і включає поточні та капітальні видатки.

Таблиця 2.8

Структура видатків за економічною класифікацією за 2019-2023 р.р., %

Статті видатків	2019	2020	2021	2022	2023
Поточні видатки:	93.11	92.64	91.00	96.73	94.81
Оплата праці і нарахування на заробітну плату	19.58	18.68	17.63	96.73	30.77
Використання товарів та послуг	16.97	23.42	25.67	27.75	38.61
Обслуговування боргових зобов'язань	11.18	9.37	10.27	5.90	6.28
Поточні трансфери	23.80	15.63	13.11	6.97	5.33
Соціальне забезпечення	20.83	25.04	23.05	18.83	13.31
Інші поточні видатки	0.75	0.51	1.27	0.53	0.51
Капітальні видатки:	6.89	7.36	9.00	3.27	5.19
Придбання основного капіталу	2.88	2.01	2.15	2.14	2.59

Капітальні трансфери	4.02	5.36	6.85	1.13	2.61
Всього видатків	100	100	100	100	100

Щодо розподілу економічних видатків бюджету на поточні та капітальні, то в Україні найбільшу частку складають саме поточні (рисунок 2.8).

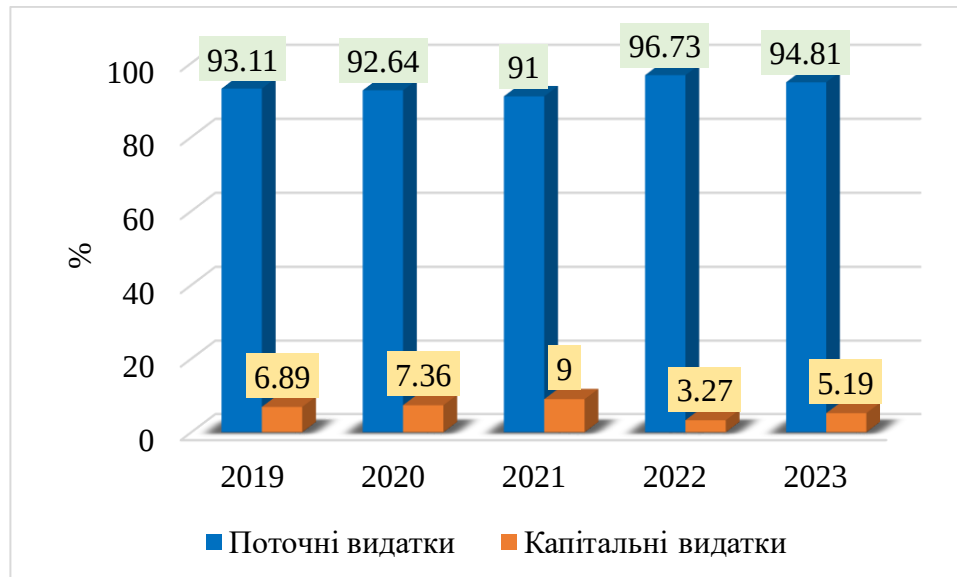

Рис. 2.8. Частка поточних та капітальних видатків в Державному бюджеті за 2019-2023 роки, %

Поточні видатки в 2023 році займали 94,81 % , капітальні 5,19%, що більше на 1,92 в.п. більше ніж у попередньому 2022 році.

Капітальні видатки вважаються більш ефективними, водночас, поточні видатки також необхідні для забезпечення поточної діяльності держави, надання публічних послуг та підтримки соціального захисту населення. Ефективна бюджетна політика повинна збалансовувати капітальні та поточні видатки відповідно до пріоритетів розвитку.

2.3. Державний фінансовий контроль у системі забезпечення ефективності бюджетних видатків

Контроль є невід'ємною складовою державного управління та забезпечення ефективного використання бюджетних коштів. Це форма реалізації контрольної функції фінансів і обов'язковий елемент фінансової системи країни.

Завдяки контролю органи влади можуть відстежувати реальний стан справ у підпорядкованих установах та організаціях, забезпечуючи тим самим ефективність управління та цільове використання бюджетних видатків. Це є важливим чинником у системі управління соціально-економічними процесами та об'єктами.

Ослаблення системи контролю бюджету, нестабільність її інституційно-правового регулювання становлять загрозу не лише для економіки, а й для національних інтересів держави загалом.

Жодна країна не зможе повноцінно функціонувати та розвиватися без чітко організованої системи контролю, адже контроль є невід'ємним елементом надбудови суспільства, що зазнає змін у процесі розвитку політичної системи, органів законодавчої та виконавчої влади, а також системи господарського управління.

Ефективна робота державних органів значною мірою залежить від дієвості контролю, зокрема щодо дотримання учасниками бюджетного процесу бюджетного законодавства, указів Президента України, розпоряджень та постанов Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, наказів, методик, інструкцій Міністерства фінансів та інших міністерств, установ і відомств. Всеохоплюючий і систематичний контроль сприяє своєчасному виконанню поставлених завдань у сфері державного управління, прийняттю виважених управлінських рішень із дотриманням відповідних постанов, розпоряджень уряду та інших нормативно-правових актів. Контроль допомагає виявляти порушення у бюджетній сфері та усувати їх, забезпечує дисципліну розпорядників бюджетних коштів, інформує управлінський апарат про наявні проблеми, здійснює експертну оцінку та надає об'єктивні дані про досягнуті результативні показники виконання бюджетних програм, а також інші дії та заходи, пов'язані з діяльністю розпорядників бюджетних коштів.

Ефективність фінансового контролю залежить від низки чинників, серед яких можна виділити суспільно-політичні, такі як настрої суспільства, прийняті політичні рішення, часті зміни законодавства, потенційне недотримання розпорядниками бюджетних коштів вимог бюджетного законодавства тощо. Ці

ризика, пов'язані з контролем, часто призводять до перевитрат, неефективного використання бюджетних коштів, втрат бюджету та розпорошення бюджетних видатків.

Забезпечити ефективне управління бюджетними видатками досить складно з різних причин, однією з яких є необхідність повної відповідальності всіх розпорядників бюджетних коштів за свої дії, що в умовах корупційної складової є доволі важким завданням. Проте питання ефективного управління та використання бюджетних коштів є чи не головним завданням усієї бюджетної системи країни.

У системі державного контролю об'єктами виступають кошти бюджетів, позабюджетні кошти, майно громад, земельні ділянки, нерухомість та інше державне або муніципальне майно. Суб'єктами контролю є органи, уповноважені бюджетним законодавством: Державна аудиторська служба України, Міністерство фінансів України, Рахункова палата України, підрозділи внутрішнього контролю міністерств, відомств та інших установ і організацій. Важливим суб'єктом контролю, особливо в розвинених демократичних країнах, де громадяни беруть активну участь у бюджетному процесі, є громадськість, добровільно створені незалежні спілки професійних організацій, об'єднання громад, інші незалежні групи активістів, які виконують контрольну функцію у бюджетній сфері.

На ефективність контрольних заходів впливають принципи, якими керуються та яких дотримуються суб'єкти контролю у своїй професійній діяльності. З них найбільш ефективними є ті, які дозволяють контролюючому органу бути незалежним, неупередженим та професійно виконувати свою роботу, надаючи об'єктивну інформацію про реальний стан на об'єкті контролю. Важливо, щоб усі стадії бюджетного процесу, фінансові потоки, що здійснюються в межах бюджетної системи, були охоплені дієвим контролем. Адже ефективний контроль та постійний моніторинг прийняття управлінських рішень розпорядниками бюджетних коштів – від стадії планування до звітування про виконання бюджету і використання бюджетних видатків – унеможливляють виникнення ситуацій, коли приймаються неефективні управлінські рішення, що призводять до бюджетних порушень.

Відповідно до покладених повноважень, суб'єкти контролю проводять різні види контрольних заходів, зокрема: аудити, перевірки, експертизи, ревізії тощо. Ефективність усієї системи фінансового контролю залежить від результативності кожного виду аудиту, експертизи, моніторингу та інших контрольно-аналітичних заходів. Види державного фінансового контролю наведені на рисунку 2.9.

Рис 2.9. Види державного фінансового контролю

Рахункова палата, Державна аудиторська служба та Міністерство фінансів України належать до державних структур (інституцій), які забезпечують безпосереднє державне управління бюджетом (див. рис. 2.10).

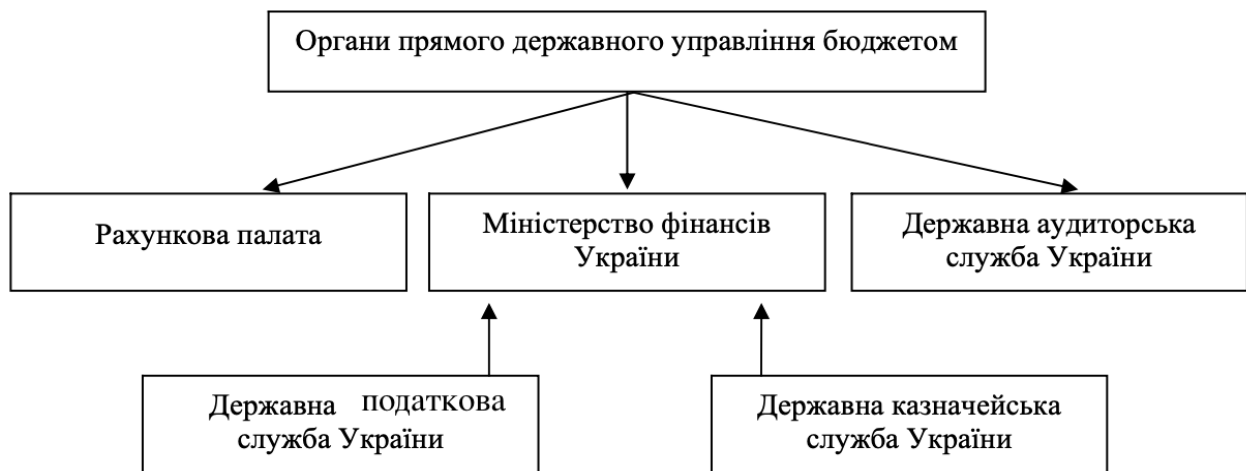

Рис 2.10. Органи прямого (оперативного) державного управління бюджетом

Основна особливість державного фінансового контролю в Україні полягає в тому, що органи контролю під час здійснення контрольно-аналітичних заходів лише констатують факт бюджетного порушення, коли виправити, відкоригувати або змінити щось практично неможливо. Таким чином, втрачається регуляторна функція системи контролю щодо недопущення здійснення порушень та своєчасного припинення можливого завдання збитків і втрат державі.

У разі виявлення фактів шахрайства, корупції з боку об'єкта аудиту контрольний орган зобов'язаний повідомити про це вище керівництво та передати відповідні матеріали до правоохоронних органів, щоб ці інституції надали правовий висновок щодо фактів бюджетних порушень та ухвалили рішення стосовно винних осіб і притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Корупція є серйозним чинником, який значно підриває національну економіку та впливає на дієвість державного фінансового контролю й ефективність формування та використання бюджетних видатків.

У Бюджетному кодексі України (ст. 116) зазначено види порушень бюджетного законодавства, серед яких: внесення недостовірних даних до бюджетних запитів, порушення встановлених термінів подання бюджетних запитів або їх неподання, визначення недостовірних обсягів бюджетних коштів при плануванні бюджетних показників; нецільове використання бюджетних коштів.

Відповідно до ст.98 Конституції України, контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням здійснює Рахункова палата.

Рахункова палата України, відповідно до Стратегії свого розвитку на 2019-2024 роки, сприяє впровадженню належного державного управління в країні, що є основою для сталого розвитку та гідного рівня життя громадян. Вона досягає цього шляхом проведення незалежного зовнішнього аудиту використання публічних коштів та державного майна, а також надання за результатами аудиту практичних рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень. Проаналізуємо роботу Рахункової палати за останні роки (таблиця 2.9).

Таблиця 2.9

**Результати заходів фінансового контролю Рахункової палати
за 2019-2023 роки¹⁰**

Показники	2019	2020	2021	2022	2023
Обсяг перевірених коштів, млрд.грн.	763,2	1185	592,4	351,3	771,1
Охоплено контролем об'єктів (одиниць)	602	285	490	355	399
Затверджено звітів, шт.	77	48	63	39	59

¹⁰ <https://rp.gov.ua/Activity/Reports/?id=1898>

Загальна сума виявлених порушень і недоліків під час управління публічними фінансами, млрд.грн.	49,7	26,6	179,9	58,6	60,8
---	------	------	-------	------	------

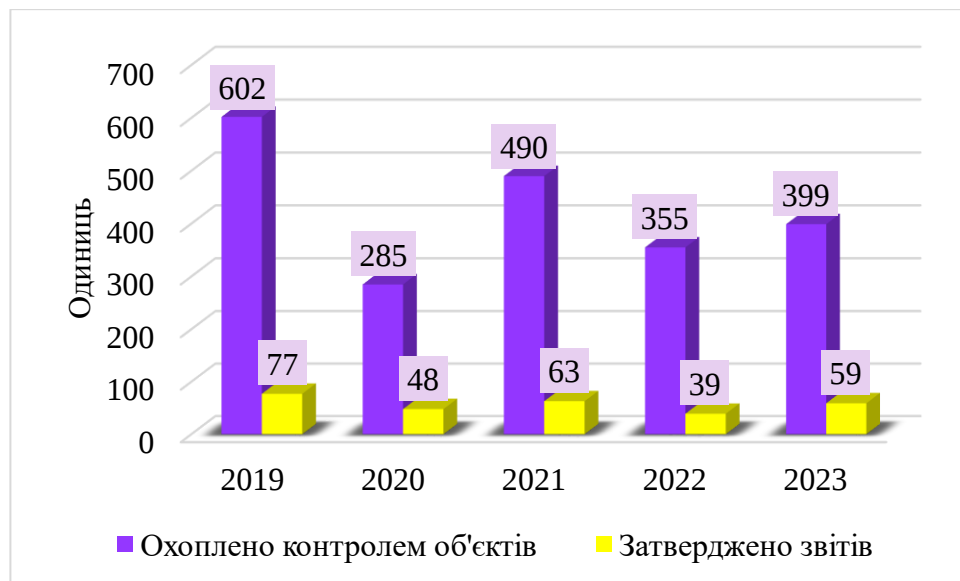

Рис. 2.11. Кількість об'єктів та затверджених звітів за результатами заходів контролю

За результатами заходів державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту) Рахунковою палатою найбільша сума виявлених порушень і недоліків під час управління публічними фінансами виявилася у 2021 році. Це пояснюється тим, що враховувались перевірені кошти не лише Державного бюджету, а ще й кошти бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування. Загалом у 2023 році Рахункова палата перевірила коштів на 771,1 млрд.грн., що на 419,8 млрд.грн. більше ніж у 2022 році. Аудитом було охоплено 399 об'єкти.

Таблиця 2.10

Структура виявлених порушень та недоліків за 2019-2020 роки за основними напрямками, млрд.грн.

Показники	2019	2020	2021	2022	2023
Безпека та обороноздатність держави	5,4	5,5	5,2	3,2	16,5
Доходи державного бюджету	6,1	3,9	28,5	38,9	12,4
Соціальна сфера та охорона здоров'я	14,5	1,2	103,2	3,8	8,4
Судова влада, юстиція та запобігання корупції		0,5	8,2	1,3	7,3

Взаємовідносини бюджету України з місцевими бюджетами	Державного місцевими	8,8	2,5	2,6	3,6	X
---	-------------------------	-----	-----	-----	-----	---

В структурі виявлених порушень за напрямками у 2023 році найбільшу частку займає безпека та обороноздатність держави, що складає 16,5 млрд.грн. Друге за обсягом порушень місце відведено доходам Державного бюджету, третє - в соціальній сфері та сфері охорони здоров'я.

Структуру порушень бюджетного та іншого законодавства за видами порушень у 2023 році та структуру неефективного управління державними коштами і майном, їх неефективне використання за видами порушень у 2023 році наведено в додатках А та Б.

За результатами заходів державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту) Рахункова палата підготувала та надіслала Верховній Раді України, Президенту України, органам виконавчої влади, установам, організаціям та підприємствам 633 документи (звіти, рішення, інформація, акти та листи) для відповідного реагування, усунення виявлених порушень і недоліків, а також для відшкодування витрат і збитків, заподіяних державному бюджету. Рахункова палата проводить моніторинг та аналіз виконання об'єктами контролю її рекомендацій і пропозицій. На кінець 2023 року повністю виконані або перебували у процесі виконання 64,4% рекомендацій, наданих у 2022 і 2023 роках.

В складних умовах розвитку української економіки, коли після кризи, спричиненої пандемією COVID-19, розпочалися бойові дії, вимоги до ефективного державного управління, зокрема контролю за використанням бюджетних коштів, значно зросли. Державний фінансовий контроль відіграє важливу роль у системі управління, особливо на державному рівні, де необхідно закласти міцні основи управління державними фінансами та забезпечити ефективність їх використання.

Через зниження внутрішньої фінансової активності суб'єктів господарювання та загальну економічну стагнацію, зовнішнє фінансування критично важливих секторів економіки стало надзвичайно важливим. На цьому тлі роль зовнішнього фінансування критично важливих галузей економіки суттєво зросла, що вимагає здійснення ефективного, результативного та прозорого

управління державними фінансами на високопрофесійному рівні. Фінансовий контроль має забезпечувати успішну реалізацію фінансової політики держави, сприяти формуванню та ефективному використанню фінансових ресурсів.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ ЗА ВИДАТКАМИ

3.1. Зарубіжний досвід формування видатків бюджету та можливості його застосування у вітчизняній практиці

У формуванні бюджетних видатків кожної країни враховуються її економічний потенціал, роль держави в економічному управлінні та обсяг завдань, що покладаються на неї, такі як соціально-економічні, екологічні та військові. У країнах з розвинутою ринковою економікою здатність до збільшення бюджетних видатків значно вища порівняно з країнами, де економіка є слабкою, розвивається повільно або перебуває у кризовому стані. Країни з великим економічним та фінансовим потенціалом мають більше засобів для впливу на соціально-економічні процеси у своїй країні.

Здійснення видатків на заплановані заходи починається з якісного планування та прогнозування видатків бюджету. У багатьох зарубіжних країнах планування видатків державного бюджету має багато спільних рис, але деякі аспекти відрізняються. Ця різноманітність особливостей переважно пояснюється формою уряду країн та специфікою системи державного управління. Протягом тривалого часу у зарубіжних країнах широко застосовується програмно-цільовий метод у процесі планування бюджетів, оскільки він вважається найбільш ефективним для організації державних витрат.

Для успішної реалізації програмно-цільового методу у бюджетній сфері необхідно провести інституційні перетворення, які передбачають створення демократичних та економіко-соціальних інститутів. Ці зміни повинні сприяти модернізації інституційного середовища та узгодженню взаємовідносин в межах бюджетної системи. Особливу увагу слід звернути на гармонізацію інститутів

бюджету, щоб вони відповідали вимогам сучасного глобального середовища та потребам суспільства. Такі інституційні зміни повинні відповідати сучасним глобальним та внутрішнім викликам, а також вимогам та прагненням суспільства. Лише шляхом формування відповідних економіко-соціальних інститутів можливе повноцінне впровадження програмно-цільового методу.

Структура бюджетних витрат країни відображає завдання і пріоритети, які держава вирішує на певному етапі соціально-економічного розвитку. Країни можна умовно розділити на три групи за показником частки видатків у ВВП: країни з низькою часткою (менше 30% ВВП), країни з середньою часткою (30-40% ВВП), країни з високою часткою (понад 40% ВВП) (таблиця 3.1).

Відмінності в рівнях державних видатків/оподаткування зумовлені різними моделями державної політики, обсягами соціальних видатків, галузевою структурою економіки та особливостями податкових систем у цих країнах. Скандинавські країни традиційно мають високу частку державного сектору в економіці та вищі податки для фінансування розширених соціальних програм.

У деяких європейських країнах найбільший відсоток витрат у відношенні до ВВП спостерігається у Швеції (понад 45%), Нідерландах (понад 50%). У США цей показник становить близько 24%, а в Японії – 20 %. Ці цифри вказують на рівень приватного і суспільного споживання у відношенні до ВВП (таблиця 3.1).¹¹

Таблиця 3.1.

Частка видатків у відношенні до ВВП в зарубіжних країнах

Країни з низькою часткою видатків до ВВП (менше 30%)				
Канада	США	Польща	Китай	Японія
Близько 26 %	Близько 24 %	Близько 20 %	Близько 19 %	Близько 20 %
Країни з середньою часткою (30-40% ВВП)				
Італія	Великобританія	Чехія	Франція	Німеччина
Близько 34 %	Близько 35 %	Близько 35 %	Близько 35,5%	Близько 38 %
Країни з високою часткою (понад 40% ВВП).				

¹¹ <https://knute.edu.ua/file/MjIxNw==/81c68db00274ebc1628abeb4d3c5eee2.pdf>

Норвегія	Фінляндія	Швеція	Данія	Нідерланди
Понад 42%	Понад 44 %	Понад 45 %	Понад 48 %	Понад 50 %

Такі відмінності у рівнях оподаткування зумовлені різними моделями державної політики, обсягами соціальних видатків, структурою економіки та податковими системами відповідних країн.

У сучасних умовах країни з розвинутою економікою здійснюють диверсифікацію бюджетних інструментів. Бюджетні видатки використовуються для забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку країн та стимулювання конкуренції на державному і міжнародному рівнях.

Під впливом глобалізаційних процесів та відповідно до моделі «держави добробуту», прийнятої в країнах Європейського Союзу, бюджетні видатки значною мірою спрямовуються на підтримку програм соціального забезпечення громадян, зокрема фінансування галузей освіти, охорони здоров'я, системи пенсійного страхування.

У рамках векторів бюджетної політики найголовнішим чином увага приділяється дотриманню фінансової дисципліни, удосконаленню методів управління фінансово-бюджетними ризиками, підвищенню якості управління доходами та видатками бюджету. Значна частка видатків бюджету розвинутих країн через механізм перерозподілу ВВП спрямовується на задоволення соціальних потреб, оскільки соціальні функції держави є проявом гарантії гідних умов життя для кожного громадянина.

Слід зауважити також, що в Україні пріоритетним напрямом фінансування є видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення. Порівняємо ці видатки з аналогічними витратами інших держав Єврозони. Для цього були використані показники Індексу соціального прогресу (Social Progress Index), Індексу людського розвитку (Human Development Index), а також статистичні дані Європейського Союзу за три роки, розраховані як середні значення Рис. 3.1).

Наведені дані свідчать про надзвичайно низьку результативність державних видатків, які займали найбільшу частку в структурі витрат державного бюджету

України у 2019-2021 роках, порівняно з іншими європейськими країнами. Україна витрачає найбільшу частку коштів на соціальний захист і забезпечення, однак посідає останні місця в рейтингах Індексу соціального прогресу та Індексу людського розвитку.

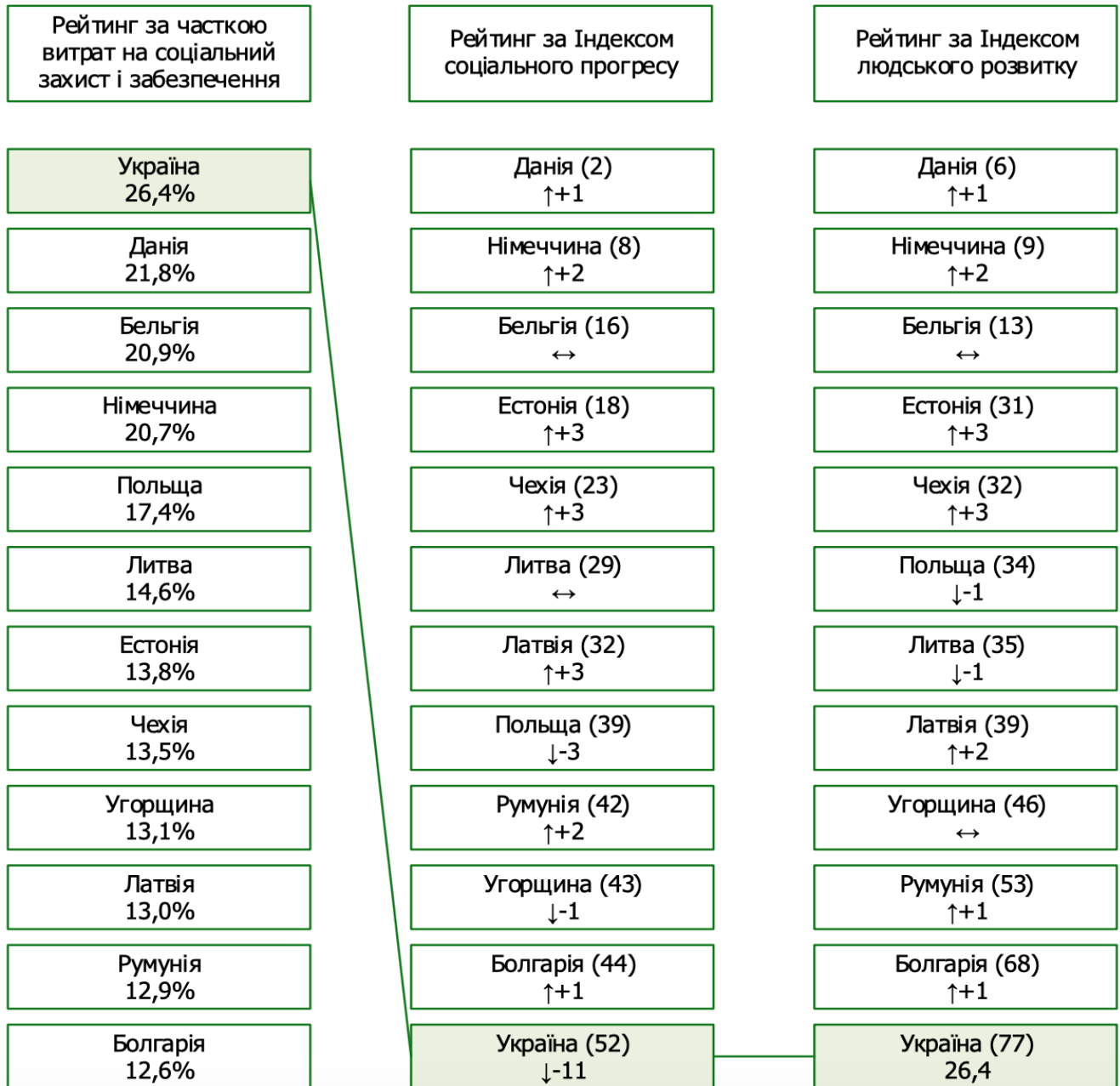

Рис. 3.1. Співвідношення місця України та окремих країн Євросони в рейтингу за показниками витрат на соціальний захист та досягнутого соціального добробуту (станом на 2021 рік)¹²

Навіть порівнюючи з Болгарією, яка лише трохи випереджає Україну за цими показниками, видно, що частка болгарських витрат на соціальні заходи є

¹² <https://core.ac.uk/reader/579952190>

найнижчою серед досліджуваних країн, що вказує на достатню результативність їхніх бюджетних видатків у соціальній сфері.

Частка українських соціальних видатків порівнянна, а подекуди й перевищує відповідні показники для Данії, Бельгії та Німеччини. Проте ці країни посідають перші місця в рейтингах соціального прогресу та людського розвитку.

Необхідність реформування системи соціального захисту в Україні наголошується вже тривалий час, адже існуюча підтримка малозабезпечених та вразливих верств населення є неадекватною, важкодоступною та неефективною.

Отже, незважаючи на значні видатки на соціальну сферу, Україна демонструє низькі показники в міжнародних рейтингах розвитку людського потенціалу, що вимагає перегляду політики соціального забезпечення для підвищення її результативності.

В сучасний період у 2023 році світові військові витрати продемонстрували найстрімкіше зростання з 2009 року, перевищивши 2,4 трильйона доларів, що на 6,8% більше, ніж у 2022 році. Вперше за останні 14 років такий приріст спостерігався в усіх регіонах світу, особливо значним він був у Європі, Азії, Океанії та на Близькому Сході.

Рф, як країна-агресор, наростила військові витрати на 24% - до 109 мільярдів доларів, що на 57% більше порівняно з 2014 роком, коли вона анексувала Крим.

Україна посіла 8 місце у світі за обсягом військових витрат, які зросли на 51% до 64,8 мільярда доларів, становлячи 37% ВВП та близько 58% державних видатків країни. Допомога партнерів у розмірі щонайменше 35 мільярдів доларів (у т.ч. від США 25.4 млрд.) разом з власними витратами Україна еквівалентна приблизно 91% військового бюджету рф.

На держави-члени НАТО у 2023 році припало 55% світових військових витрат - понад 1,3 трильйона доларів. США збільшили оборонний бюджет на 2,3% до 916 мільярдів, що становить 68% сукупних витрат альянсу. Частка європейських країн НАТО сягнула 28% - найвищого показника за десятиліття. Найбільше зросли видатки Польщі - на 75% до 31,6 мільярда доларів.

Китай профінансував свій другий за обсягом у світі військовий бюджет на рівні 296 мільярдів доларів, що на 6% більше торішнього показника. На Близькому Сході

загальні військові витрати збільшилися на 9% до 200 мільярдів - найвищий річний приріст за десятиліття.¹³

Розвинені країни, маючи у своєму розпорядженні потужний фінансовий ресурс, спрямовують його не лише на соціальний захист населення, а й на розвиток економіки з метою нарощування фінансового потенціалу. Крім того, в сучасних реаліях розвинені держави приділяють значну увагу питанням забезпечення власної безпеки.

Зокрема, вони виділяють значні кошти з державних бюджетів на:

- 1) Фінансування соціальних програм та заходів соціального забезпечення громадян (освіта, охорона здоров'я, пенсійне страхування тощо).
- 2) Стимулювання економічного розвитку, підтримку підприємництва та інновацій для збільшення фінансових можливостей країни.
- 3) Зміцнення обороноздатності, розвиток збройних сил, фінансування сектору безпеки та оборони для гарантування належного рівня захисту від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Таким чином, розвинені держави ефективно використовують наявні фінансові ресурси для комплексного забезпечення добробуту громадян, сталого економічного зростання та гарантування національної безпеки.

Підсумовуючи проведений аналіз, можна відзначити, що сфера державних видатків в Україні у порівнянні з зарубіжними країнами є вкрай проблемною.

Водночас, вимушене функціонування держави в умовах повномасштабної війни засвідчило здатність державного апарату працювати в повноцінному режимі навіть за значно обмеженого фінансування - його обсяг був скорочений більш ніж удвічі. Це вказує на нагальну необхідність перегляду всього спектра загальнодержавних видатків у бік тотального скорочення, на противагу тому, що закладено в бюджеті країни.

¹³ <https://forbes.ua/news/globalni-viyskovi-vitrati-u-2023-rotsi-perevishchili-24-trln-pokazavshi-naybilsh-strimke-zrostannya-z-2009-roku-sipri-22042024-20678>

3.2. Напрямки оптимізації видатків державного бюджету України в умовах воєнного стану

Сучасний етап розвитку країни вимагає вдосконалення управління державними видатками. Це необхідно для підвищення якості державних послуг, забезпечення їх ефективного використання та посилення впливу бюджетної політики на соціально-економічний розвиток країни. Бюджетні видатки визначають пріоритети держави і спрямовані на досягнення стратегічних цілей матеріального та соціального добробуту суспільства. Вони є інструментом, за допомогою якого держава може впливати на різні сфери життя громадян та забезпечувати стійке економічне зростання. Вирішення проблеми ефективного управління видатками може позитивно вплинути на якість держпослуг, стале економічне зростання, соціальну справедливість та стійкість фінансової системи. Для цього необхідно оптимізувати видатки, визначити пріоритетні програми, забезпечити прозорість, сприяти інноваціям та сталості фінансових ресурсів.

Проблема ефективного управління бюджетними видатками значно загострилася через кризову фінансово-економічну ситуацію на глобальному та національному рівнях. Спочатку це сталося внаслідок карантинних обмежень під час пандемії, а згодом - через воєнний стан в Україні. Такі обставини призвели до зростання соціальних ризиків та істотного збільшення потреби у фінансуванні соціальної сфери. Ситуація характеризується нестабільністю та невизначеністю через непередбачувані наслідки цих криз.

В теперішній час економіка України перебуває в стані затяжної кризи, яка пов'язана, передусім, з воєнними діями. Загроза незалежності та територіальній цілості країни визначила необхідність перегляду та оптимізації видатків Державного бюджету України з концентрацією пріоритетності витрат на оборону та забезпечення ЗСУ.

Сучасні дослідження і публікації наголошують на важливості забезпечення ефективного використання бюджетних коштів для подолання актуальних викликів, зростаючих соціальних ризиків та досягнення стратегічних цілей соціально-

економічного розвитку. Проте в нинішніх умовах воєнного конфлікту фінансова система України та механізми управління доходами і видатками держбюджету стикаються з новими викликами та трансформаціями. Поточна складна ситуація створює додаткове фінансове навантаження на державу, вимагаючи збільшення видатків на оборону, безпеку та перерозподіл ресурсів для задоволення найнагальніших потреб. Тому питання фінансування потреб соціально-економічного розвитку потребує подальшого ретельного вивчення та аналізу. Визначення оптимальних обсягів видатків для різних галузей і напрямків вимагає комплексного аналізу, моделювання та прогнозування потреб і можливостей розвитку, що допоможе уникнути надмірних витрат та забезпечити ефективне використання ресурсів.

Формування та оптимізація бюджетних видатків мають важливе значення як засіб фінансування потреб соціально-економічного розвитку і передбачають низку теоретико-практичних аспектів:

1) Забезпечення соціального захисту населення. Частина бюджетних коштів спрямовується на фінансування соціальних програм, таких як пенсії, допомога з безробіття, медичне обслуговування тощо. Це сприяє підвищенню рівня життя громадян, покращенню їхнього соціального становища, що веде до економічного розвитку через зменшення бідності та зростання споживчого попиту.

2) Реалізація інфраструктурних проєктів. Бюджетні кошти можуть витрачатися на будівництво та розвиток інфраструктури (доріг, аеропортів, залізниць, енергомереж тощо). Це покращує інвестиційну привабливість країни, сприяє розвитку бізнесу та створенню нових робочих місць.

3) Фінансування освіти та науки. Бюджетні видатки включають кошти на забезпечення функціонування системи освіти і підтримку наукових досліджень. Інвестиції в цю сферу сприяють підвищенню кваліфікації населення, розвитку інтелектуального потенціалу, зростанню інноваційності та конкурентоспроможності країни.

4) Підтримка малого та середнього підприємництва. З бюджету можуть фінансуватися державні програми та кредити для розвитку малого і середнього

бізнесу. Це допомагає створювати нові робочі місця, розвивати підприємництво та стимулювати економічне зростання.

5) Збалансований економічний розвиток. Частина бюджетних коштів може спрямовуватися на зменшення регіональних диспропорцій та розвиток відсталих регіонів. Це сприяє більш рівномірному розвитку країни та забезпечує більш широкий інклюзивний розвиток.

Оптимальне формування, розподіл та ефективне використання державних видатків є важливим інструментом для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави. Практичні заходи в цій сфері мають бути узгодженими та спрямованими на максимальну користь для суспільства та в цілому для країни.

Однак під час воєнного стану в Україні бюджетний процес набуває специфічних рис. Аналіз змін у структурі видатків державного бюджету України за 2019-2023 роки виявляє кілька ключових тенденцій:

- 1) Значне збільшення частки видатків на оборону (з 9,94% у 2019 році до 52,25% у 2023 році), що свідчить про підвищену увагу до зміцнення безпеки та обороноздатності країни у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії.
- 2) Зростання видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення (з 218,6 млрд.грн. у 2019 році до 469,3 млрд.грн.) для підтримки громадян, постраждалих від воєнних дій.
- 3) Незначні зміни в інших категоріях видатків, таких як охорона довкілля, ЖКГ, економічна діяльність та освіта, які залишилися на низькому або помірному рівні.
- 4) Загальне збільшення сукупних бюджетних видатків (з 1072,9 млрд.грн. у 2019 році до 4014,4 млрд.грн.) через економічні, соціальні та геополітичні виклики, що вимагають більшого фінансування.
- 5) Значний дефіцит бюджету в 2023 році -1333,1 млрд.грн (20,39% від ВВП), що вказує на нестачу бюджетних коштів для покриття запланованих витрат і необхідність пошуку додаткових джерел фінансування та оптимізації видатків.

Загалом, зміни у видатках спрямовані на адаптацію до воєнного стану, посилення оборони та забезпечення соціального захисту населення. Бюджетний

процес під час воєнних дій здійснюється в умовах обмежених фінансових ресурсів і пов'язаний з необхідністю оперативного управління джерелами доходів бюджету, значними бюджетними витратами, де пріоритетом є фінансування національної безпеки та оборони. Водночас ведеться пошук внутрішніх та зовнішніх джерел фінансування бюджету, а також здійснюється постійний контроль за ефективним використанням бюджетних коштів. На рисунку 3.2. представлено сфери, які потребують бюджетного фінансування для відновлення.

Рис. 3.2. Сфери, які найбільш потребують відновлення та відбудови

Для ефективної реалізації зазначених аспектів необхідно дотримуватися певних принципів:

- 1) Визначення пріоритетних програм. Відбір та підтримка стратегічно важливих програм і проєктів вимагає ретельного аналізу їхнього впливу на розвиток країни. Це включає оцінку соціальних, економічних та екологічних наслідків реалізації різних ініціатив.
- 2) Забезпечення прозорості. Підвищення транспарентності в управлінні бюджетними видатками допомагає уникнути корупції та неефективного використання коштів. Наявність точної та доступної інформації дозволяє залучити громадськість до контролю та участі в прийнятті рішень.

3) Сприяння інноваціям. Розробка інноваційних підходів до управління бюджетними видатками може підвищити ефективність витрат та відкрити нові можливості для розвитку. Використання технологій, аналітики даних та моделювання сприятиме оптимізації ресурсів.

4) Забезпечення сталості фінансових ресурсів. Прогнозування та забезпечення стабільних джерел фінансування є важливим завданням для підтримки довгострокових програм та стратегічних цілей розвитку.

Пріоритетні цілі бюджетної політики зображені на рисунку 3.3.

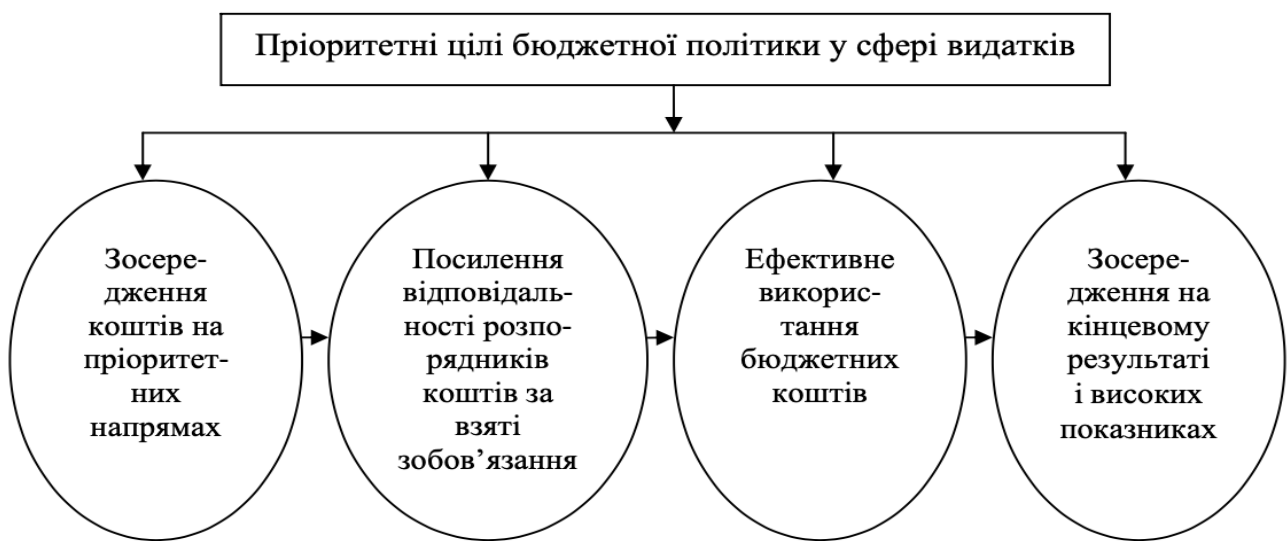

Рис. 3.3. Пріоритетні цілі бюджетної політики

На основі аналізу цих змін визначимо рекомендації та заходи щодо оптимізації фінансування потреб соціально-економічного розвитку:

1. Збалансувати видатки на оборону та соціальне забезпечення, продовжуючи фінансування соціальних програм, особливо для вразливих верств населення, задля забезпечення стабільності та рівного доступу до послуг.
2. Оптимізувати видатки в менш пріоритетних сферах через раціональне використання ресурсів, вдосконалення бюджетного планування та контролю.
3. Диверсифікувати джерела фінансування бюджету: розвиток державно-приватного партнерства, залучення інвестицій, підвищення ефективності оподаткування.

4. Забезпечити постійний моніторинг і аналіз видатків для своєчасної реакції на зміни в економічній, соціальній та політичній сферах задля більшої ефективності та прозорості.
5. Створити фінансові резерви для непередбачуваних ситуацій, таких як війни, кризи, стихійні лиха, для забезпечення гнучкості та оперативного реагування.
6. Вдосконалити механізми стимулювання ефективного використання бюджетних коштів через прозору звітність, оцінку результативності, відповідальність.
7. Впроваджувати технологічні інновації та цифрові рішення для оптимізації управління видатками, зниження витрат та покращення якості послуг.
8. Забезпечити пріоритетність соціального розвитку, незважаючи на зростання оборонних видатків, для підвищення якості життя громадян.
9. Розробити гнучкий бюджетний план для оперативного реагування і спрямування коштів на найважливіші потреби зі збереженням фінансової стабільності.
10. Залучати експертів, аналітиків та консультантів для розробки стратегічних рішень щодо оптимального розподілу бюджетних ресурсів.
11. Підвищити відкритість і прозорість у сфері управління видатками через детальні звіти і публічну підзвітність для зміцнення довіри громадськості.
12. Забезпечити наявність необхідних ресурсів - інфраструктури, кадрів, технологій - для реалізації стратегічних проектів і програм.
13. Запровадити механізми для забезпечення стабільності бюджетних процесів під час політичних та економічних змін, включно з довгостроковим плануванням та резервними стратегіями.
14. Забезпечити можливість адаптації бюджетної політики до нових обставин через прискорені процедури прийняття рішень та перерозподіл ресурсів.
15. Збільшення видатків на оборону й безпеку держави доцільно в контексті розвитку двох ключових напрямів оборонної промисловості та підтримки державних оборонних підприємств:
 - а) фінансування інноваційних вітчизняних розробок військового характеру, які можуть бути практично застосовані у ході ведення бойових дій. Це дозволить

створювати нові зразки озброєння та військової техніки, адаптовані до потреб сучасної війни.

б) виділення коштів на створення ремонтних підприємств для обслуговування та відновлення озброєнь, які наразі активно використовуються у війні. Це забезпечить підтримку боєздатності наявної військової техніки та озброєння.

Враховуючи запропоновані рекомендації, держава матиме змогу забезпечити більш ефективне використання бюджетних ресурсів, збалансувати різні сфери та сприяти стабільному соціально-економічному розвитку.

В умовах воєнного стану особливо важливим є ефективне управління бюджетними видатками для забезпечення національної безпеки та соціального розвитку. Пріоритет має бути наданий фінансуванню потреб оборони, безпеки та правопорядку. Військові та безпекові органи мають отримати належне фінансування. Необхідно розробити механізми контролю за видатками, зокрема з використанням електронних систем моніторингу та звітності, для запобігання корупції.

Доцільно також розглянути можливості партнерства та співпраці з іншими державами для розподілу фінансового навантаження на оборону. Важливо ретельно аналізувати ефективність кожної статті видатків. Варто залучати додаткові фінансові ресурси через випуск облігацій чи міжнародну допомогу для забезпечення фінансової стійкості.

Підтримка підприємницької діяльності та сприятливого бізнес-середовища може стати джерелом додаткових доходів для бюджету і зміцнити економічну стійкість. Необхідний строгий контроль за витратами, особливо в галузях, критичних для безпеки та функціонування держави, із регулярною оцінкою ефективності.

Під час війни бюджетний процес має свою специфіку, і ефективне управління бюджетними ресурсами є критично важливим для нацбезпеки, соціального розвитку та відбудови після конфлікту.

В умовах війни особливого значення набувають доходи та видатки державного бюджету як ключові складові фінансової системи. Пріоритетами

стають забезпечення обороноздатності, допомога постраждалим громадянам і відновлення інфраструктури. Оптимізація видатків бюджету необхідна для функціонування держави та захисту національних інтересів. Належне фінансування пріоритетів загальнодержавного значення, таких як армія, критична інфраструктура та підтримка постраждалих, є важливим для підвищення обороноздатності та відбудови. Розрив між доходами та видатками потребує залучення зовнішніх фінансових ресурсів - кредитів, допомоги та грантів від міжнародних партнерів.

Оптимізація бюджетних видатків має ґрунтуватися на принципах ефективності та загальнодержавних пріоритетах. Ситуація демонструє ознаки стабілізації, але потребує продовження реформ для покращення фінансової спроможності, залучення інвестицій та розвитку економіки. Таким чином, оптимізація доходів і видатків державного бюджету є невід'ємною частиною ефективного управління фінансовими ресурсами країни, особливо в умовах війни та повоєнної відбудови.

ВИСНОВКИ

В сучасний період уряду країни необхідно застосовувати прогресивні форми, методи і принципи управління видатками між рівнями бюджетної системи для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку. Ця необхідність випливає з потреби забезпечення стійкої динаміки економіки та поліпшення якості життя населення через надання якісних товарів та послуг.

Бюджет, як засіб регулювання соціально-економічних процесів через управління видатковою частиною, впливає на досягнення якісних та кількісних показників соціально-економічного розвитку і піднесення життя населення. Склад та структура бюджетних видатків повинна відповідати потребам соціально-економічних відносин і бути орієнтована на майбутнє. Якщо ця умова не виконується, економіка та соціальний розвиток країни не досягнуть високих показників.

Таким чином, головним завданням для уряду є створення системи видатків бюджету, яка надасть максимально ефективне досягнення цілей за всіма бюджетними програмами і статтями видатків бюджету та на кожному рівні бюджетної системи.

Поточна економічна криза, спричинена пандемією у 2020 році та війною, розпочатою в Україні в 2022 році, загострили проблему ефективного управління бюджетними видатками. Ситуація характеризується нестабільністю та невизначеністю через непередбачувані наслідки кризи. Дослідники наголошують на необхідності забезпечення ефективності бюджетних витрат для подолання сучасних викликів, зростання соціальних ризиків та досягнення стратегічних цілей розвитку.

Воєнний стан кидає виклики фінансовій системі та управлінню бюджетом. З'явилися додаткові видатки на оборону та безпеку, що вимагає перерозподілу ресурсів для першочергових потреб. Визначення оптимальних обсягів видатків для різних галузей потребує комплексного аналізу, моделювання та прогнозування потреб і можливостей розвитку.

Проведене дослідження свідчить, що бюджетна політика у сфері видатків має бути обґрунтованою та послідовною, спрямовуючи обмежені бюджетні ресурси на пріоритетні завдання соціально-економічного розвитку держави. Підвищення ефективності та результативності видатків бюджету потребує чітко визначених послідовних дій, балансу доходів та видатків бюджету, додержання виважених затверджених макроекономічних показників, обґрунтованого планування видатків в цілому. Це необхідно для забезпечення стабільності фінансової системи, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки та підтримки зростання рівня і якості життя населення.

На основі проведеного аналізу визначимо рекомендації та заходи щодо оптимізації видатків державного бюджету:

1. Забезпечити стабільність бюджетно-податкового законодавства стосовно тих норм, які забезпечують збалансованість дохідної та видаткової частин та мінімізують кількість внесених змін до діючих законів протягом бюджетного періоду.
2. Оптимізувати видатки через раціональне використання ресурсів, вдосконалення бюджетного планування та контролю.
3. Забезпечити постійний моніторинг і аналіз видатків для своєчасної реакції на зміни в економічній, соціальній та політичній сферах задля більшої ефективності та прозорості. Підвищити відкритість і прозорість у сфері управління видатками через детальні звіти і публічну підзвітність для зміцнення довіри громадськості.
4. Зменшити видатки на утримання органів державно влади і управління за рахунок їх модернізації та скорочення.
5. Збалансувати видатки на оборону та соціальне забезпечення, продовжуючи фінансування соціальних програм, особливо для вразливих верств населення, задля забезпечення стабільності та рівного доступу до послуг.
6. Раціоналізувати видатки на соціальну сферу (перегляд пільг, поширення платних послуг, перегляд рівня мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму).

7. Збільшення видатків на оборону й безпеку держави доцільно в контексті розвитку двох ключових напрямів оборонної промисловості та підтримки державних оборонних підприємств:

а) фінансування інноваційних вітчизняних розробок військового характеру, які можуть бути практично застосовані у ході ведення бойових дій. Це дозволить створювати нові зразки озброєння та військової техніки, адаптовані до потреб сучасної війни.

б) виділення коштів на створення ремонтних підприємств для обслуговування та відновлення озброєнь, які наразі активно використовуються у війні. Це забезпечить підтримку боєздатності наявної військової техніки та озброєння.

8. Диверсифікувати джерела фінансування бюджету: розвиток державно-приватного партнерства, залучення інвестицій, підвищення ефективності оподаткування.

9. Створити фінансові резерви для непередбачуваних ситуацій, таких як війни, кризи, стихійні лиха, для забезпечення гнучкості та оперативного реагування.

10. Впроваджувати технологічні інновації та цифрові рішення для оптимізації управління видатками, зниження витрат та покращення якості послуг.

11. Забезпечити кваліфікованими кадрами, залучати експертів, аналітиків та консультантів для розробки стратегічних рішень щодо оптимального розподілу бюджетних ресурсів тощо.

Список використаних джерел

1. Арістов Ю. Ю. Формування видатків бюджету як складова державної фінансової політики економічного розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 2. С. 38-43.
2. Бабко Н.М., Сєвідова І.О. Роль бюджетних видатків у фінансуванні соціально-економічних потреб сьогодення// Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки) № 2 (48), 2023. С. 86-94. URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/6718>
3. Бобух С. О. Державне бюджетування в Україні: дис.канд.ек. наук: 08.00.08 / С. О. Бобух. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – 206 с.
4. Богдан Т. Бюджетні варіації та пріоритети. [Електронний ресурс]. – URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/597984_byudzhetni_variatsii_prioriteti.html#:~:text=Видатки%20Зведеного%20бюджету%20в%20%25%20до,фінансування%20оборони%20та%20правоохоронної%20діяльності.
5. Богдан Т. П. Державний борг і позики під час війни та методи їх поствоєнного врегулювання. Фінанси України. 2022. № 4. С. 27–45.
6. Бюджетний кодекс України: редакція від 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
7. Васютинська Л.А. Підвищення ефективності управління видатками: проблематика та прагматика. Вісник соц. – економ. досліджень, №1 (69), 2019. URL : <http://vsed.oneu.edu.ua/collections/2019/69/pdf/140-148.pdf>.
8. Видатки державного бюджету України. Сайт Міністерства фінансів. 2023. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/>
9. Висновки про результати аналізу річного звіту про виконання Закону України «Про Державний бюджет України на 2023» URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2024/22-1_2024/Vysn_22-1_2024.pdf
10. Гатаулліна Е. І. Ефективність бюджетних видатків як інструмент підвищення результативності функціонування системи державних фінансів / Е. І. Гатаулліна // Молодий вчений. - 2018. - № 3(2). - С. 647-652.
11. Державний бюджет України. Сайт Міністерства фінансів. 2023. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>
12. Державний бюджет України 2022 року: виконання в умовах повномасштабної війни // Національний інститут стратегічних досліджень. URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/derzhavnyy-byudzhety-ukrayiny-2022-roku-vykonannya-v-umovakh>
13. Єфименко Т. І., Іванов Ю. Б., Карпова В. В. Податкові пільги в умовах воєнного стану: управління комплаєнс-ризиком. Фінанси України. 2022. № 4. С. 7–26.
14. Журнал Forbes Ukraine. [Електронний ресурс]. – URL: <https://forbes.ua/news/globalni-viyskovi-vitrati-u-2023-rotsi-perevishchili-24-trln-pokazavshi-naybilsh-strimke-zrostannya-z-2009-roku-sipri-22042024-20678>
15. Закон України «Про Державний бюджет України на 2024 рік». URL: https://mof.gov.ua/storage/files/1_ДБУ_2024.pdf

16. Західна О. Р. Система видатків державного бюджету в сучасних умовах / О. Р. Західна, Д. В. Трохимчук, Р. А. Глинський // Молодий вчений. - 2018. - № 9(2). - С. 485-488.
17. Звіт Рахункової палати за 2021 рік. URL: <http://www.rp.gov.ua/Activity/Reports/?id=1359>
18. Звіт Рахункової палати за 2022 рік. URL: <http://www.rp.gov.ua/Activity/Reports/?id=1530>
19. Звіт Рахункової палати за 2023 рік. URL: <http://www.rp.gov.ua/Activity/Reports/?id=1898>
20. Карп Є. В. Структурні зміни видатків Державного бюджету України на оборону. Економіка і суспільство. 2018. № 14. С. 804–810.
21. Карпук А. І. Аналіз фінансування видатків підприємств Держлісагенства з державного бюджету України / А. І. Карпук, І. М. Лицур // Наукові праці Лісівничої академії наук України. - 2018. - Вип. 16. - С. 123-130.
22. Кириленко О. П. Сучасні тенденції видатків на оборону з державного бюджету України. Світ фінансів. 2019. № 3(60). С. 179–188.
23. Колосова В. П. Середньострокове прогнозування видатків державного бюджету для реалізації інвестиційних програм, фінансування яких здійснюється міжнародними інституціями / В. П. Колосова // Наукові праці НДФІ. - 2017. - Вип. 1. - С. 5-15.
24. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - ст. 141.
25. Корнієнко Н. М. Планування видатків державного бюджету як інструмент соціально-економічного зростання / Н. М. Корнієнко // Причорноморські економічні студії. - 2016. - Вип. 12(2). - С. 123-128.
26. Левицька І., Климчук А. та ін. Державні видатки України: проблеми та перспективи їх вирішення. //Фінансово-кредитна діяльність: проблеми, теорії та практики. Том 3 (50), 2023. URL: <https://core.ac.uk/reader/579952190>
27. Левчук О. В. Фінансове забезпечення Збройних сил України: тенденції та основні шляхи реформування: збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. 2020. № 2(69). С. 53. URL: <http://znp-cvds.nuou.org.ua/index>.
28. Луніна І. О. Потенціал публічних фінансів для забезпечення видатків воєнного періоду та поствоєнного відновлення України. Фінанси України. 2022. № 8, С. 7–26.
29. Лупенко Ю., Вяткіна Т., Гордієнко Л., Пасічник Ю., Гжебик М. Вплив окремих бюджетних видатків на доходи населення в ЄС і Україні. Financial and credit activity problems of theory and practice. 2022. 1(42). С. 218- 225.
30. Макаренко О. І. Аналіз структури видатків державного бюджету країн: відповідність правилу «Золотого перерізу» / О. І. Макаренко, В. О. Максименко // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. - 2017. - № 3. - С. 73-79.
31. Максютя А.А. Бюджетна політика соціально-економічного розвитку країни / А.А. Максютя // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2013. – № 1 (49). – С. 265–272

32. Мельничук Н. Ю. Видатки Державного бюджету України: сутність та особливості управління / Н. Ю. Мельничук // Управління розвитком. - 2018. - № 1. - С. 42–49.
33. Мотчаний В. І. Тенденції фінансування видатків державного бюджету України / В. І. Мотчаний // Modern economics. - 2017. - № 5. - С. 73-80.
34. Національна економічна стратегія 2030. Візія. Вектори. Імплементация. *Центр економічного відновлення*. 2020. URL: <https://nes2030.org.ua/>
35. Нечай А.А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків / А.А. Нечай. – Чернівці : Рута, 2017. – 264 с.
36. Озерчук О. В. Вплив бюджетних видатків на інвестиційну діяльність в Україні / О. В. Озерчук // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2013. – Т. 18, Вип. 2(1). – С. 66–71.
37. Павлюк К. В. Підвищення ефективності видатків державного бюджету в умовах реформ / К. В. Павлюк, О. О. Шапоренко // Наукові праці НДФІ. - 2016. - Вип. 4. - С. 15-33.
38. Пилипенко К. А. Особливості виконання доходів і видатків державного бюджету через органи Державної казначейської служби України / К. А. Пилипенко, М. Р. Баклицька // Modern economics. - 2018. - № 9. - С. 73-78.
39. Про бюджетну класифікацію: Наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 № 11 // Баланс-бюджет. - 2011. - № 6. - Ст. 17.
40. Про паспорти бюджетних програм: Наказ Міністерства фінансів України від 29.12.2002 р. №1098 [Електронний ресурс]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-03>
41. Публічний звіт Голови Казначейства Тетяни Слюз про підсумки діяльності Державної казначейської служби України за 2022 рік. URL: <https://www.treasury.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/%20звіт%20Голови%20Державної%20казначейської%20служби%20України%20Тетяни%20Слюз%20про%20підсумки%20діяльності%20Казначейства%20за%202022%20рік.pdf>
42. Публічний звіт Голови казначейства Тетяни Слюз про підсумки діяльності Державної казначейської служби України за 2023 рік. URL: <https://www.treasury.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/%20звіт%20Голови%20Державної%20казначейської%20служби%20України%20Тетяни%20Слюз%20про%20підсумки%20діяльності%20Казначейства%20за%202023%20рік.pdf>
43. Радіонов Ю.Д. Проблема ефективності використання бюджетних коштів / Ю.Д. Радіонов // Фінанси України. – 2017. – № 5. – С. 47–55.
44. Радіонов Ю.Д. Економічна сутність видатків бюджету // Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор» Випуск 2-2 (45) 2018. С. 107-112. URL: http://business-navigator.ks.ua/journals/2018/45_2_2018/24.pdf
45. Радіонов Ю. Д. Видатки бюджету у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку країни. Інвестиції: практика та досвід. 2019. №16. С. 39-46.
46. Радіонов Ю. Д. Державні фінанси у воєнний та поствоєнний періоди. Фінанси України. 2022. № 10. С. 44–65.

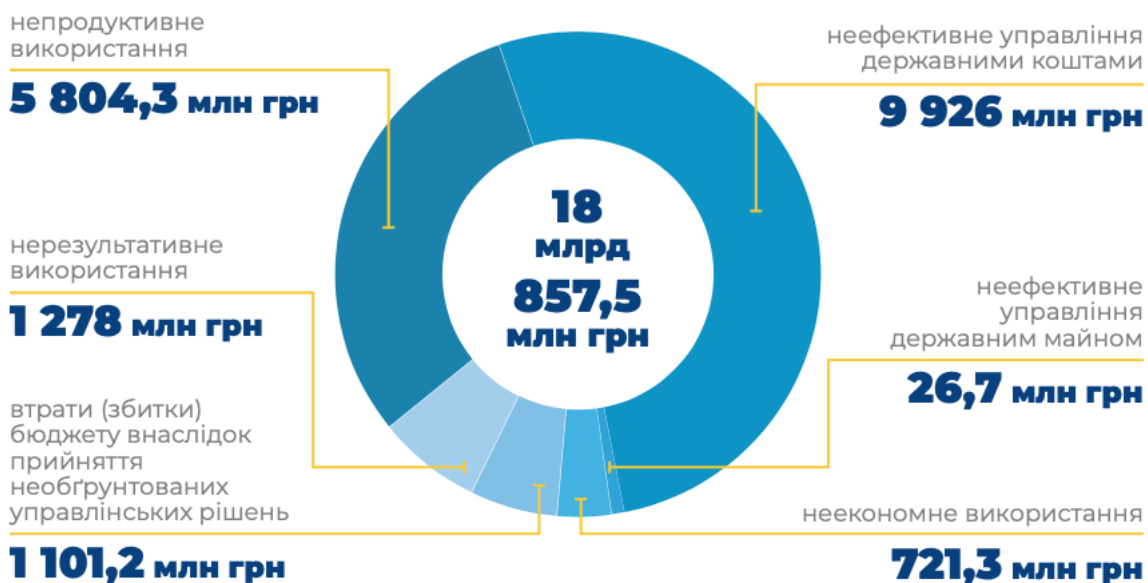
47. Сайт Державної аудиторської служби України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/index>
48. Сайт Державної казначейської служби України. [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>
49. Сайт Рахункової палати України. [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.ac-rada.gov.ua>
50. Сафонова Л. Д. Становлення обліку і звітності про виконання Державного бюджету України за видатками / Л. Д. Сафонова, Н. І. Степанюк // Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. - 2017. - Вип. 4. - С. 110-117.
51. Ситник М. Ю. Оптимізація структури видатків державного бюджету України. 2019. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/76227>
52. Солопенко Т. В. Аналіз видатків державного бюджету України та їх оптимізація / Т. В. Солопенко // Стратегія економічного розвитку України. - 2017. - № 40. - С. 101-110.
53. Фетіщенко Є. М. Нормативні засади планування видатків Державного бюджету України / Є. М. Фетіщенко // Публічне управління та митне адміністрування. - 2016. - № 2. - С. 114–124.
54. Фетіщенко Є. М. Міжнародний досвід планування видатків державного бюджету та можливості його використання в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 16. С. 125-131.
55. Центр аналізу публічних фінансів та публічного управління. 12 ключових фактів про Державний бюджет на 2024 рік. [Електронний ресурс]. – URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/11/One-pager-Budget-2024.pdf>

ДОДАТКИ

Структура порушень бюджетного та іншого законодавства за видами порушень у 2023 році

Структура неефективного управління державними коштами і майном, їх неефективне використання за видами порушень у 2023 році

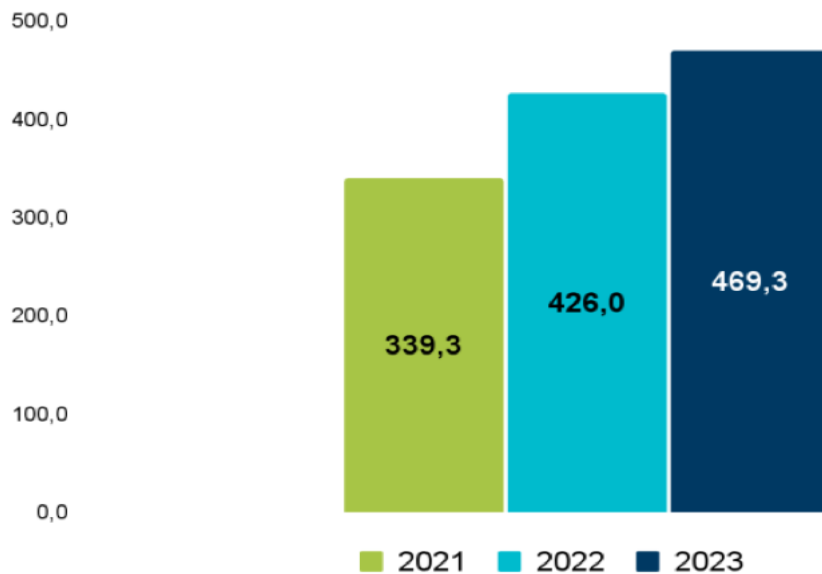

Рис. Фактичні видатки держбюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2021-2023 роках, млрд.грн.¹⁴

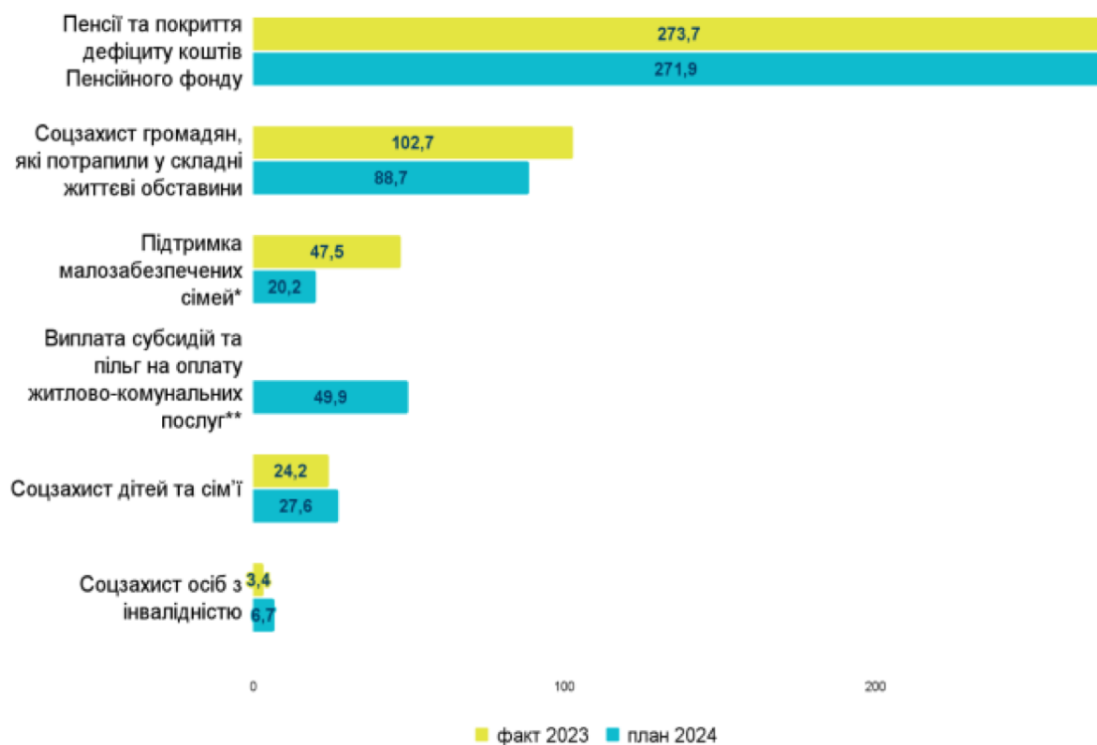

Рис. Видатки за найбільшими програмами Мінсоцполітики, млрд.грн.

¹⁴ https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/Sotsialnii---barometr_2023.pdf